

Що таке історія повсякденності

Букрідер

2025

7.2. Історична антропологія, історія повсякденності, мікроісторія

Соціальна історія вигнала індивіда з історії. Від цієї заборони воно повернулося наприкінці 1970-х років. [...] Це було пов'язано з вимогою, щоб політика відбувалася не лише на найвищому партійному рівні, а й в ініціативах, на окрузі та в інших малих групах. Еко-рух закликав до роздумів про людину, оскільки він хотів, щоб вона була політично заангажована, і водночас хотів захистити її від дедалі анонімнішого світу [...]

[...] Нове усвідомлення меж модернізації та прогресу, а також усвідомлення відповідальності індивіда за своє оточення вирішальним чином визначили інтелектуально-політичний ландшафт і, таким чином, також вплинули на теоретичні дискусії в історичній науці, особливо на ті, що були на чолі з «босими істориками» були спрацьовані.

Походження

Межі між історичною антропологією, повсякденністю та мікроісторією є рухливими. У деяких випадках це навіть ті самі історики, чий імена пов'язані з поняттями (наприклад, Ганс Медік для області історичної антропології та мікроісторії). Щодо коренів цих трьох поглядів все ще можна провести чіткі відмінності.

Історична антропологія – це міждисциплінарна галузь дослідження, яка вивчає людей та їхній світ ідей із міжкультурним історичним інтересом. З одного боку, він зосереджується на антропологічних константах (наприклад, їжі, одязі), які він показує в їхніх історичних відмінностях; з іншого боку, вона також досліджує ідеї та інтерпретації, які люди зробили щодо цих антропологічних констант.

[...]

Леві-Строс, який не так цікавився поясненням матеріальних умов життя людини, ніж поясненням світів людської думки (його основні праці присвячені тлумаченню міфів і тлумаченню сімейних стосунків), своїм мисленням справив стимулюючий вплив на школу Анналів. після 1945 року, який, у свою чергу, був добре сприйнятий у Німеччині з 1960-х років. Подальші імпульси історична антропологія отримала від американської культурної антропології, насамперед від Маршалла Д. Салінза (1930-2021) і Кліффорда Гірца (1926-2006). Обидва також зосередили свою увагу на пошуку мотивів та інтерпретацій людських дій у загальній культурі. Гіртц, зокрема, використовував для цього герменевтичний метод; Назва його збірки есеїв німецькою мовою сміливо «Dichte Description. Внески до розуміння культурних систем» (1983). Гіртц сподівався, що зможе реконструювати людську поведінку з точки зору акторів.

Мікроісторія – це концепція історичної науки, яка зосереджує свій інтерес на особливо дрібних об'єктах дослідження (наприклад, історія окремої повсякденної судової справи, історія звичайного дня в житті пересічної людини). На відміну від макроперспективи, яка розглядає великі історичні контексти, вона зосереджена на вузько визначених галузях дослідження, але переслідує подібну мету, оскільки намагається отримати інформацію про форму великого з розгляду малого (наприклад, з історії судової справи про крадіжку (загальні відомості про такі правопорушення та справи). Це відрізняє її від історії малих просторів (наприклад, локальної та регіональної історії) [...]

Історія повсякденності – концепція історичної науки, яка цікавиться конкретними історичними життєвими ситуаціями людей. З одного боку, вона намагається конкретизувати результати соціальної історії про соціальні колективи (наприклад, класи, професійні групи), а з іншого – зосередитися на тих людях, які залишилися поза увагою в соціально-історичних дослідженнях через їхню соціальну маргінальність. Однак світ цих людей не слід представляти як колективну структуру; Радше повсякденна історія

спрямована на реконструкцію способів сприйняття людей.

На відміну від цих наукових вихідних положень, повсякденна історія отримувала початкові імпульси насамперед із політичної сфери. Вона виникла на початку 1980-х років як свого роду «професійний рух» в історичній науці.

З'явилася ідея, що «створення історії» – це не робота окремих учених, спеціально призначених для цієї мети, а що нею може займатися кожен. З самого початку концепція повсякденної історії була тісно пов'язана з рухом історичних майстерень у громадському русі, створеним за зразком «історичних майстерень» в Англії, в яких професійні історики та «аматори» були переважно волонтерами та особливо цікавилися історією. На місці та сучасна історія працювали разом. Програмно ці майстер-класи наслідували назву книги шведського профспілкового діяча та історика літератури Свена Ліндквіста (1932–2019) «Копай там, де стоїш! Посібник для дослідження власної історії» (швед. 1977 р., нім. 1989 р.). Відсутність або погана мережева взаємодія цих майстерень, їх часто брак фінансових ресурсів, їхня залежність від ініціативи окремих людей та їх опозиційність усталеній університетській науці завадили повсякденній історії стати послідовним напрямком досліджень. Принаймні вдалося створити спільний форум у 1992 році з журналом «Werkstatt History». Раніше Альф Людтке, найвидатніший німецький історик повсякденності, опублікував том «Історія повсякденності. Про реконструкцію історичного досвіду та способів життя» (1989) і, перш за все, з його власним есе «Що таке історія повсякденності і хто нею рухає?».

Наукові інтереси

Усі три напрямки більше орієнтувалися на особистість і використовували герменевтичні методи більше, ніж соціальні історики. Крім того, набула ваги категорія досвіду, яка розуміється як спосіб інтерпретації подій, пережитих самими сучасниками. У цьому відношенні пізнавальний інтерес «босих істориків» подібний до інтересів істориків-концептуалістів, які також прагнуть розробити інтерпретації людей, їхні уявні світи та плани майбутнього. Однак, на відміну від історії концептів, повсякденні та мікроісторики, а також історичні антропологи не спрямовують свій інтерес від великого до малого на аналіз ідеоподібних концептів в окремих текстах; швидше, вони починають із вивчення невеликих одиниць, з яких хочуть отримати інформацію про більші одиниці, наприклад, із дослідження поглядів мельника на повсякденне життя, мірошниками чи взагалі ремісниками. «Мікроісторія, – як казав Джованні Леві, – означає не думати про дрібниці, а означає дивитися на дрібниці». У цьому сенсі між мікроісторією та макроісторією немає суперечності, оскільки зображення «малого» не є самоціллю, а завжди відноситься до «великого» водночас. Усі три напрямки дотримуються трьох основних питань, які Якоб Таннер описав для історичної антропології: «По-перше, це питання про зміну образів людини та зміну дискурсивних і медіальних умов антропоцентричного самоопису; по-друге, відповідно до соціальних практик і символічних форм, за допомогою яких люди організовують і регулюють своє соціальне співіснування, і по-третє, відповідно до історичності людської природи». Тому історичний індивід нецікавий, оскільки він робить історично ефективні зміни, як-от «великі люди» в історизмі; він цікавий тим, що є прикладом соціальних асоціацій. Таким чином, мікроісторія та повсякденна історія, а також історична антропология є однозначно формами соціальної історії, але з абсолютно іншою концепцією суспільства, ніж структурна та соціальна історія. Якщо Юрген Коцка описав «суспільство» в соціально-історичному розумінні як узагальнення різних великих «сфер реальності», то в розумінні «босих істориків» «суспільство» є сферою, яка в першу чергу характеризується повсякденним і особистим речі: колективні світи досвіду (повсякденна робота, сімейне життя, життєва ситуація, участь у клубах тощо) та їх відповідна інтерпретація як приклад для колективної інтерпретації або можливі інтерпретації знаходяться в центрі уваги. «Повсякденна історія, – визначає Альф Людтке, – націлена на покрокову реконструкцію дій і поведінки людей, їх інтерпретації та почуттів». Завдяки

підходам історичної антропології, мікроісторії та повсякденній історії цікавим для історичної науки стала більш давня філософська чи соціологічна концепція: «світ життя».

Alltagsgeschichte
Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen
Alf Lüdtke (Hg.)
Frankfurt/Main; New York: Campus Verlag, 1989

EINLEITUNG
Was ist und wer treibt Alltagsgeschichte?
Alf Lüdtke

Щоденна історія
До реконструкції історичного досвіду та способів життя
Альф Людтке (ред.)
Франкфурт-на-Майні; Нью-Йорк: Campus Publishing, 1989

ВСТУП
Що таке історія повсякденності і хто нею рухає?
Альф Людтке

Що таке «історія повсякденності», кому вона корисна – про це сперечаються не лише дослідники історії. Проте дискусія вочевидь викликає інтерес. За останні роки було створено багато відповідних текстів та ілюстрованих книг, фільмів і телесеріалів. З посиланням на «історичні будні» вони знаходять покупців і нерідко значну увагу.

Справа не тільки спірна; назва також зустріла критику. Насправді позначення в деяких випадках є обхідним шляхом. Тим не менш – це добре як коротка формула. Вона полемічно виступає проти історіографії, яка здебільшого ігнорувала «повсякденне життя».

Перше наближення показує, що дослідження та зображення повсякденної історії зосереджені на діях і стражданнях тих, кого часто називають «маленькими людьми», у змістовний і неточний спосіб. Йдеться про те, що вона працює і не працює. Описується житло і бездомність, одяг і нагота, їжа і голод. Інтерес полягає в любові й ненависті, суперечках і співпраці, спогадах, страхах і майбутніх очікуваннях. У випадку повсякденної історії увага більше не зосереджена лише на вчинках (і злочинах), на виставі «великих», тобто світських чи церковних панів; важлива повсякденна праця, як і випадкове «напруження».

Дійові особи постають у дослідженнях повсякденних клопотів і святкових радощів чоловіків і жінок, дітей і людей похилого віку. Але: ця перспектива також загострює погляд на жертв і контури їхніх страждань. Останнє стосується, зокрема, жорстоких тортур і вбивств десятків тисяч жінок, а також чоловіків і дітей під час полювання на відьом раннього часу. Це далекий шлях став дуже поміченою темою за межами гільдії. Особливо жінки-феміністки вважають пам'ять про історичне гноблення необхідною; тільки так можна зрозуміти формування власної ідентичності.

Проте повсякденні дослідження нацистської історії мали більше наслідків для публічних дебатів, а також для «приватних» голосів щодо власної історії. Вони намагаються повернути (повернути) свої власні контури тим, хто був побитий, експлуатований і вбитий німецьким фашизмом. Лише тоді, коли точно простежується «звичайна» зневага до іноземних примусових робітників, які масово використовувалися з 1942/43 рр., наприклад, що стає зрозумілим спосіб, у який «локально» національні та «етнічні» ресентименти переплелися з історично вкоріненими страхами та покірністю, принаймні серед переважної більшості «німців Рейху». Дослідження історії повсякденного життя показують, як більшість «нормальних споживачів» чіплялися за нацистський режим у турботі про власне «обійтися». «Витрати» зрештою понесли «інші», особливо ті, чиє виключення здавалося настільки діловим, – «недолюди» та «чужі», «іноземні працівники». Однак дослідження

історії повсякденності спрямовані також і на «внутрішнє» здобуття влади та утвердження влади нацистськими правителями: дистанція між правителями та керованими, яка часто має такий полегшуючий ефект, зменшується. Форму та ступінь «фундаментального розуміння» (Р. Гільберг) можна розпізнати серед тих, хто нібито лише виконував накази. Подібні ідеї більше не можна ігнорувати в дебатах про історію німців. Не в останню чергу це було показано в контексті «диспуту істориків». Посилаючись на досвід тих, хто постраждав, Андреас Хіллгрубер стверджував, що історики повинні «ототожнюватися» з «конкретною долею німецького населення на Сході» та «відчайдушними та жертвними зусиллями» німецьких армій у 1944/45 рр. Викриття незліченних і безперервних звірств, які німецькі функціонери та державні службовці, поліцейські та солдати вчиняли або виправдовували «на місці» після 1933 та 1939 років стало центральним у спростуванні таких тез. Оскільки ці праці про «щоденний фашизм» показали, наскільки страждання німців наприкінці війни стосуються ланцюга терору та страждань від рук німців – і скільки німців того часу це розуміли саме так. Водночас це означає, що кожен, хто відокремлює дії та досвід від контексту їх походження та наслідків, упускає з уваги повсякденну історію.

Розслідування форм, у яких «багато» «пройшли» в німецький фашизм, є вибуховими, перш за все тому, що вони показують, що переважна більшість нацистських «товаришів» були (спільниками) злочинцями. Звичайно, адресатами є не лише ті, хто були їх сучасниками. Навіть ми, молоді люди, більше не можемо почуватися в «безпеці», просто будучи озброєними теоріями та аналітичними концепціями. Очевидно, недостатньо перевірити, якими були «умови» і чи змінилися вони. Очевидно, що актори були (і є) не просто сліпими маріонетками чи безпорадними жертвами.

1. Про концепцію:

«Повторення» чи форми «привласнення»?

Фокуси та концептуальні орієнтації повсякденної історії потребують більш точного визначення. Тут можна виділити два фокуси.

По-перше: тут увага зосереджена на тих «повсякденних заходах», у яких переважає «повторюване» [...]

По-друге: [...] історичні суб'єкти не вилучаються із соціального «поля сили» (Е. П. Томпсон). Перш за все, це означає, що вони не розглядаються як «автономні» особистості. Мова йде не про «я-силу» як антитезу відноsinам соціального вираження. Індивіди та групи формують профіль своїх способів сприйняття та дій поза межами соціальних відносин, але всередині та через соціальні відносини. Дистанціювання від соціальних правил також використовує (або посиляється на) «мови», зрозумілі іншим: матриця опору також позначає соціальні відносини. Вона, звичайно, виробляється заново суб'єктами в конкретних ситуаціях у специфічний для них спосіб [...]

4. Стимул і метод пильного огляду:

«Романтизація» чи відчуження?

Багато критиків погоджуються: повсякденна історія романтизує минулі обставини. Спроба змалювати страждання та труднощі, а також малі та великі радості «повсякденного життя» призводить до опису мальовничих деталей [...]

Методичні процедури, за допомогою яких можна реконструювати повсякденне життя, а також спосіб життя, обговорюються під ключовим словом мікроісторія. Спектр включає індивідуальні кейс-стаді, тобто дослідження окремих біографій, навіть більше окремих локальних контекстів (села, райони); але й довготривалі зв'язки або зміни протягом двох-трьох століть є предметом дослідження повсякденної історії [...]

5. «Нерівні» зміни та суміші:

Відмова від «великих зв'язків»?

Повсякденна історія зосереджується на малих підрозділах. Але чи не означає це

обмеження вибіркоким «тут і зараз»? В очах критиків «часто майже програмна відмова від розуміння зв'язків» є характерною для повсякденних історичних позицій; «великі питання», наприклад ті, що стосуються «утворення держави та класу», будуть проігноровані. Загалом, повсякденна історія нездатна до «знання контексту». З цим пов'язане звинувачення у відсутності теорії – навіть у ворожості до теорії.

Повсякденна історія, безсумнівно, вимагає систематичної децентралізації аналізу та інтерпретації. Це демонструє ознаки зміни розуміння теорії. У центрі уваги більше не класифікація окремих явищ та їх систематизація. Більш актуальною є переорієнтація, у якій теорія більше не означає лише «концепцію», а й «уяву». Теорія прагне зробити речі зрозумілими, але потім включає «уяву» одночасності кожного особливого моменту чи розвитку – вони можуть виявитися суперечливими, можливо, як неопосередковані один з одним [...]

«Копай там, де стоїш!» було необхідно, але недостатньо. Цим зверненням Свен Ліндквіст хотів привернути увагу працівників або тих, хто не наважувався створити власну історію, до цього зв'язку. Треба копати глибше і просувати власні розкопки горизонтально, тобто розширювати кругозір [...]

Реконструкція історії повсякденності не обмежується окремими маленькими світами. У стилі Мюнхгаузена можна було б ще сказати: є можливість витягнутись із болота за власну косу...

Форми «насиченого опису» та аналізу дозволяють розширити перспективу. Важкі труднощі роботи на токарному чи ткацькому верстаті в цій країні неможливо відокремити від умов і досвіду тих, хто створює умови або використовує продукцію. Точніше: насолода кавою під час перерви на сніданок на фабриці або в невимушеному затишку кафе – це завжди стосується умов виробництва та досвіду виробників кави, наприклад, у Колумбії чи на східному узбережжі Африки. Іншими словами, досвід з'являється, але ніколи не буває ізольованим. При їх формуванні задоволення і розчарування для інших призупиняються. Досвід людей збирає їхній «досвід, який вирізняється увагою». Вони стосуються профілю їхніх власних потреб, а також потреб інших, які вони також допомагають формувати. У цьому відношенні можна виділити специфічні способи переживання для гендерних груп, для груп колег, домогосподарств і сусідів. Форми, в яких потреби виражаються і (можливо) задовольняються, визначаються з точки зору (відносно) конкретної громадськості [...]

6. Контексти та мініатюри

Щоденні історичні перспективи вимагають від дослідників роботи з контекстами. У цьому відношенні важливі місцеві та регіональні обмеження. Недаремно в центрі уваги знаходяться окремі сільські чи місцеві промислові села; досліджуються окремі комерційні ландшафти або також робочі квартали; гендерно-специфічний досвід в окремих комерційних і промислових секторах, водночас у сім'ях і сусідах, у спілкуванні та в організаціях.

Однак освітлюючи умови «на місці» також означають, що це не лише про «маленьких людей». Вплив і статус Влади та престиж «великих людей» не можна ігнорувати. Титули влади та власності, особливо їх символічне зображення, виявляються «монетами» соціальних відносин і конфліктів. У сільській місцевості мікроскопічне дослідження умов життя показує, як спадкове право, поділ майна чи право спадкування по-різному впливали на демографічний розвиток, сімейні стосунки та родинні групи. Або в промислових містах поліцейський полк і «порядок» на заводах. Докази широкого контролю та дисципліни; однак вони також показують профілі постійного бунтарства з боку працівників. Або: правові інститути виявляються (відносно) мінливими, незважаючи на їхню інертність. Водночас можна зрозуміти подвійну функцію правових форм: правові положення не лише регулюють межі дії; водночас вони представляють можливості для дій для тих, чий статус і «права» були класифіковані як «нижчі» багатьма в суспільстві. Тож контекстуалізація жодним чином не означає обмежуватися гучними чи тихими заявами тих, кого це

стосується. Швидше, потрібен більш точний і «глибший» погляд на соціальні ситуації та стосунки, а також на їхні взаємозв'язки та ритми їх зміни. Тільки тоді відкривається шанс розпізнати лінії розлому не лише між класами та стратами, а й усередині них. Конкретніше: динаміку формування «сільських жінок» і «хлопців» у селах князівства-єпископства Базеля на початку 18 століття неможливо зрозуміти без урахування привілейованого статусу «сільських громадян». У перекладі на загальні терміни: одночасність конфліктів класу та влади з поляризацією статей, а також конфліктами поколінь означає, що необхідно досліджувати багатопланове соціальне поле. Підвищена увага істориків до окремих ситуацій, а водночас до їхніх подвійних значень і двозначностей, має наслідки для презентації. Якщо амбівалентність стає очевидною лише у зв'язку великої кількості окремих спостережень або розрізнених джерел і останків, тоді не обійтися без окремих випадків та їх історії. Вони не лише надають колір, але й показують історію як процес, як мережу, а також як мозаїку (взаємо)дій.

У формі мініатюри «щільність» життєвих ситуацій і контекстів дії може бути прояснена, але водночас порушена, обертони й півтони, приховані мотиви й результати можуть бути піддані сумніву. Більше того, автори мініатюр демонстративно утримуються від бажання вичерпно опрацювати багатоплановість історичних процесів. Колажі чи мозаїки дозволяють окремим шарам або вузлам соціальної складності стати яскравими. З'являються рельєфи тих закодованих або (спочатку) «невидимих структур» (Гінзбург/Поні), які стають «відчутними» в практиці людей. Вони розпадаються в мініатюрах чи описаних епізодах – але не обов'язково зливаються з ними. Таким чином, мініатюри виявляються продуктивно застосованим визнанням того, що «*histoire totale*» не може бути досягнуто за короткий час.

7. Піонерська робота: імпульси «зовні»

[...] Часто візуальні чи жестові «мови», якими пригноблені чи маргіналізовані особи висловлювали та репрезентували себе, можна розшифрувати. Це стало особливо чітким в описах карнавальних видовищ у ранньомодерній Франції (Наталі З. Девіс). Вона показує, як розгорталися практики у промовах і фестивалях «перевернутого світу», який виливався на обмежену ситуацію, так що говорити. Безсумнівно, нерівність класів, статі та поколінь у ритуалах «дорожнього руху» була на мить призупинена, а не знята назавжди. Проте коли жінки, молоді й старі, «зайняли» час і простір для себе, виник досвід, який похитнув невидимість, з якою інакше сприймалися соціальні ієрархії.

З цієї точки зору прості та (надто) прямі атрибуції чи відмінності руйнуються. Правителі значною мірою залежали від керованих; ті, хто чинив опір, аж ніяк не були спрямовані лише проти «правителів». Наприклад, бурхливе насильство (міських) мас у Франції XVI століття було спрямоване проти влади. Жертвами були не лише багатії, але протестантська та католицька «натовп» в основному вражала простих священників чи пасторів, але здебільшого фізичних працівників – людей меню, як і самі бунтівники. Таке розкладання традиційних «великих концепцій» також є результатом досліджень про роль(і) і вплив жінок у патріархальних суспільствах. «Подвійне дно» за очевидно безперервними залежностями впізнається: сільське життя значною мірою регулювалося знаннями, які контролювали жінки (про сімейні стосунки чи магічні звичаї – приклади з дореволюційної Франції чи берберських сіл у Марокко сьогодні; Y. Verdier або V. Mäher). Проте книга Карла Гінзбурга викликала сенсацію за межами цеху. Його не цікавить проста панорама вдач і менталітетів. Радше він досліджує їх рушійну та формувальну силу в конфлікті між «домінуючою культурою» та «культурою нижчих класів» у конкретній ситуації. Традиції правителів за іронією долі уможливлювали особливе висвітлення історичного просвітництва: з прискіпливих файлів контрреформаційної інквізиції Гінзбург реконструює грані тлумачення Бога і світу правителями в суворому обмеженні однією особою та їх «падінням»: мельник Меноккіо з Фріулі в 16 столітті. Назва його книги «Сир і хробаки» підсумовує спосіб, у який мірошник висловлює свою критику церкви в настільки ж різких і блюзнірсько підричних метафорах.

8. Занепокоєння чи «співчуття»?

Дослідження історичної повсякденності веде до незліченних історичних життів; вона відкриває різноманітне уявлення про спосіб життя класів і груп. Неминучі етапи детального розслідування вимагають значного часу – що є мотивом цих зусиль? У роботі історичних семінарів, а також на національних зустрічах професіоналів, які цікавляться історією та дослідниками історії, а також неспеціалістів на «Фестивалях історії» (з 1984 р.), на їхньому «Ринку можливостей» стало чіткіше, ніж у деякі з добре розміщених програмних декларацій чи передмов, які є пріоритетними для багатьох: їхня мета – викликати занепокоєння в читачів і глядачів. Але що це означає? Чи не є пов'язаний із цим заклик дозволити «розчаруванню» потреби та пригнічення стати практичним тут і деінде або надто туманним, або надто наївним? Більше того, чи не витравлюється вона часто роздутими розмовами про «постраждалих»? Для історичного інтересу у вужчому розумінні така орієнтація на дію, ймовірно, означає дві речі: з одного боку, це виступає за підкреслений інтерес до індивідів, тобто до історично конкретних осіб, їхніх біографій та досвіду. По-друге, це спроба на історичних прикладах показати (ще не) дискредитовані альтернативи тим обставинам, які сприймаються як гнітючі у повсякденному житті. Це не в останню чергу стосується деяких зрушень у бік повсякденного трудового життя, насамперед у бік неформальних форм діяльності працівників, які спостерігаються в Німеччині за останні десять років. Але яка «правова підстава» для таких питань і претензій? Хіба деяка наполегливість на тому, щоб бути «враженим», не свідчить про сумнівну впевненість у власних стандартах? Хіба це не відбиває – звичайно, всупереч деяким намірам – уперте відвернення від незрозумілих, від «чужих» чи «інших» умов життя? Хіба таке ставлення не спокушає вас з самого початку придушити зворотні запитання дослідникам? Чи не залишається самокритична рефлексія заблокованою в жесті моральної самовпевненості?

[...]

9. Актори: цехові ремісники, кінематографісти, історичні майстерні, «босоногі історики».

Найпізніше, коли називаються виправдання та мотиви, слід поставити питання про героїв: хто творить щоденну історію? Останніми роками ряд професійних (соціальних) істориків включили у свій репертуар погляди на історію повсякденності.

[...] У контексті неуніверситетської роботи, особливо на історичних семінарах, теоретичні роздуми та методична точність все частіше вважаються необхідними. Навіть якщо тут ще багато чого потрібно зробити, слід пам'ятати, що є вагомі причини для різкого скепсису щодо простого, наполягаючи на загальноприйнятому каноні наукових здібностей. Для багатьох сторонніх людей «наука» часто пояснюється як боротьба за робочі місця та обмежені ресурси, змішана з боротьбою за репутацію – і все це відбувається за завісою невтомної діяльності, через деякі гіркі переживання. Зусилля знайти альтернативи, перш за все заохочувати відкритий, можливо навіть заснований на солідарності обмін між дослідниками, тому є частиною спільних очікувань. Вони пов'язані з категоричною вимогою: по-новому серйозно брати відповідальність перед тими, кого досліджують.

[...]

Різні цілі, а також мовні бар'єри не лише перешкоджають обміну (і суперечкам) між скептиками та прихильниками повсякденної історичної роботи; значною мірою вони характеризують і ситуацію між самими повсякденними істориками, але те ж саме стосується авторів науково-популярних книжок чи кіносценаріїв, «бригадників» у профспілково-політичній просвітницькій роботі з молоддю, а особливо різноманітних історичних майстерень: гільдія має менше влади, коли йдеться про повсякденну історію. Повсякденні історичні перспективи виходять за межі усталених наукових установ і «перетинають» їх. Повсякденна історія розширює можливості для голосів, яких раніше не помічали або пригнічували, висвітлювати «власну» історію.

Фернан Бродель про повсякденність спадкоємців великих банкірів і підприємців:

«Не було також торговельного капіталізму без учнівства, без попереднього навчання, без ознайомлення із засобами, вельми далекими від примітивізму. Флоренція від XIV ст. організувала світське навчання... 1340 р. в початкових школах (а botteghuzza) навчалось грамоти від 8000 до 10000 дітей, хлопчиків та дівчаток (місто на той час нараховувало менше 100 000 жителів). Саме до botteghuzza, яку тримав Маттео, вчитель граматики, «на вході на міст біля церкви Святої Трійці» («al piè del ponte a Santa Trinità»), і відвели в травні 1476 р. Нікколо Макіавеллі, щоб навчати читати за скороченим варіантом підручника граматики Доната – цей твір тоді називався Донателло. З цих 8–10 тис. дітей 1000–1200 йшли відтак до школи вищого ступеня, створеної спеціально для майбутніх купців. Дитина залишалася там до п'ятнадцяти років, вивчаючи арифметику (algorismo) і рахівництво (abbaco). Пройшовши ці «технічні» курси, вона вже була здатна вести свої бухгалтерські книги, що їх ми можемо сьогодні гортати і які надійно фіксують операції по продажу в кредит, комісіонерські, розрахунки з ринку на ринок, поділ доходів між учасниками компаній. Поступово практичне учнівство в крамниці завершувало навчання майбутніх купців. Дехто з їхнього числа звертався до «вищої» освіти й вирушав, зокрема, студіювати право в Болонському університеті...

В Англії XVIII ст. Термін учнівства у великій торгівлі становив, згідно зі статутами, сім років...

Одне слово, не треба недооцінювати знання, які належало здобути: встановлення закупівельних і продажних цін, розрахунок собівартості й грошового курсу, співвідношення мір і ваги, вирахування простих і складних відсотків, уміння підготувати приблизний кошторис операції, орудування монетою, переказними й простими векселями, кредитними документами. Загалом справа чимала.

Подеколи навіть досвідчені купці відчували потребу «оновити знання», як сказали б ми. А втім, коли бачиш шедевр, яким є бухгалтерські книги XIV ст., мимоволі переймаєшся захватом перед минулим.

(Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. Т.2. Ігри обміну. Київ: Основи, 1997. С.343–344).

Даніель Рош про дрес-код і моду у Франції за доби «старого режиму»:

«Коли на початку сімнадцятого століття було сказано, що потрібно одягатися «у свій власний образ», малося на увазі відповідно до стану. Закони про розкіш існували для того, щоб ніхто не заблукав надто далеко; магістрат, одягнений як дворянин, порушував норми, він маскувався, він одягався неправильно; Наприкінці шістнадцятого століття парламент регулярно виступав проти цього. Кожен орден мав свій знак: духовенство – постриг, дворянство – меч, мантия – мантиї, довгий – для закону, короткий – для фінансів. У магістратурі існувало три ієрархії розрізнення: ієрархії форми, тканини та кольору. Судді одягали довгу сукню поверх сутану; нотаріуси, прокурори та комісари носили короткий халат поверх туніки; сержанти носили касак. Сержанти, *petite robe* і *grande robe* неможливо сплутати. Матеріал став додатковим засобом розрізнення; автори законів про розкіш мріяли про чітко помітну ієрархію текстилю. Найбільше це проявилось в судовому церемоніалі. У Рахунковій палаті лише президенти насолоджувалися блискучим шовковим оксамитом, метри та королівські люди були одягнені в блискучі атласи, коректори були в дамасці, тоді як комісари з аудиту та греф'єри обходилися скромнішими тафтами. І, нарешті, був колір, основоположний у суспільстві, яке все ще перебуває під впливом геральдичної пишності та унікальної сили візуального. Магістрати мали право носити червоні сукні, обшиті крапчастим горностаєм, червоний колір нагадував про імператорську магістратуру, а горностаєй символізував шляхетність і чесність. Усі носили квадратні ковпаки або морт'є. У королівській раді канцлер одягався в довгу сукню з малинового оксамиту, а радники – у довгі сукні фіолетового кольору, контролери та інтенданти фінансів носили короткі мантиї того ж кольору, як і державні секретарі, але вони мали право до довгої мантиї; секретарі та грифери носили короткі чорні халати, а пристави носили габіти.

Таким чином, розкішний порядок був очевидним у самому серці королівства, але він поступово розмивався, щоб зосередитися в церемоніалі громадського, судового та політичного життя.

Соціальне красномовство костюма зберегло свою силу впливати на уяву судді, платника податків і підданого; в інших місцях воно втрачало позиції, прагнучи злитися з іншими проявами влади, демонстрацією багатства чи блиском і величністю мундирів.

У вісімнадцятому столітті канцлер д'Агессо вважав, що чим більше магістрати віддалятимуться від зовнішньої пишноти, тим більше вони отримають повагу; форма переважала над матерією, а ідея над формою. Але діяло багато факторів, які створювали неясність і плутанину.

Яскравим прикладом є домашня прислуга аристократії. Теоретично, своєю лівреєю в кольори дому вони стверджували владу своїх господарів, але на практиці вони використовували свою відображену славу, щоб поводитися зухвало та провокаційно, водночас набуваючи звичок одягу своїх господарів та передаючи їх іншим, у місті та селі. Обмін одягом між паном і слугою в ході любовних інтриг або на гуляннях став запасом романів і театру. Флюгель і психоаналітики костюма не обійшли стороною проблему сил, які рухаються до змін. З перспективи, водночас статичної та динамічної, вони шукали її причини та наслідки. Вони запропонували класифікацію, засновану як на історії, так і на відмінностях у суспільній організації. У ньому два протилежні полюси орієнтують поведінку та вибір: «фіксований» одяг і «модний» одяг. Перший характеризується відсутністю змін у часі, його символічна цінність полягає в його постійності. Навпаки, він сильно змінюється в просторі через національне, регіональне, місцеве та навіть сільське та сімейне суперництво. Вона також істотно змінюється в соціальній ієрархії, оскільки вона майже незмінно пов'язана з професійною групою, професією чи статусом. З іншого боку, «модний» одяг швидко змінюється з часом, але мало в просторі, і поширюється по всій певній культурній території відповідно до легкості спілкування. Це модель, яка характеризує європейську культуру, де мода була більш ніж деінде фактором диференціації та інновацій. Цим двом типам одягу відповідають різні психологічні та соціальні природи.

Фіксований одяг походить від прагнення до тимчасової постійності, верховенства групи над індивідом, прагнення до одноманітності. Його часто сприймають у реальному чи міфічному відношенні до минулого, натхненного традиціями, які глибоко вкорінені в місцевості чи групі, наприклад, полкові звичаї. Інновації зазвичай викликають обурення та здійснюються шляхом додавання нових елементів, знизу вгору, які не загрожують рівновазі цілого та сумісні з суперництвом у сфері орнаменту. Модний одяг відповідає цінностям зміни, новизни і застарілість, яка вимагає від неї відмовитися, якщо якась деталь раптом вийде з моди. Його соціальна гнучкість скасовує відмінності, об'єднуючи через наслідування «небагатьох щасливих». У той час як традиційний одяг сприяє зчепленості та згуртованості, інновації припускають різноманітність і вільний вибір рівноправних осіб. Мода, ця богиня зовнішнього вигляду, через свої капризи стає головним рушієм змін, які засуджуються її недоброзичливцями та вихваляються її прихильниками.

(Roche, Daniel. *The culture of clothing dress and fashion in the "ancien régime"*.
Camdridg: Univerity Press, 1994. P.39–41. URL:
<https://books.google.de/books?id=iksOtjX47xoC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>

INTRODUCTION:
A New New Historicism
Patricia Fumerton

Готуючи свиню до споживання в епоху Відродження, було звичайною практикою встромити їй ніж у бік і спостерігати, як вона кидається в агонії, поки нарешті не знепритомніє від повного виснаження та втрати крові. Крім того, елізаветинський посібник пропонує, майже ніжно міркуючи, ви можете «м'яко цькувати його собаками в намордниках». Або знову ж таки – і явно менш ніжно – якщо ви почуваетесь особливо енергійними, ви можете забити тварину до смерті батоном із вузлуватих мотузок. Риба наслідувала її приклад, як зазначає Філіпа Пуллар у своїй літанії кулінарних мук: «лосось і короп були живими рубаними, – зазначає вона, – а вугрів здирали живцем, згортали навколо шампурів і фіксували через око». Загальною ідеєю цих різноманітних підготовчих мук, як і цькування биків і кабанів перед їх поїданням, було зробити м'ясо більш ніжним і спокусливим. Тоді як сучасні люди товчуть своє м'ясо, коли воно мертве й невідоме (нарізане на стейки та розкладене на кухонній обробній дошці), епоха Відродження товкла своє м'ясо, коли воно було живим і його можна було ідентифікувати як чуттєву істоту.

Тортури над тваринами для задоволення смаку були настільки частиною повсякденного життя раннього Нового часу, що потрапили в домашні кулінарні книги, які поширилися в Англії наприкінці шістнадцятого та сімнадцятого століть. Розглянемо, наприклад, популярний рецепт приготування «відновлюючого» бульйону: «Візьміть великого жирного каплуна з гарною м'ясом, – навчає Фіоравант у перекладі рецепта Джона Флестера 1582 року, – і тягніть його, поки він живий, і візьміть лише кишки та череву, а коли він помре, сильно затопіть це в ступці...» Або спробуйте знеболювальний рецепт Генрі Баттса для приготування вугра, який починається так: «Задушить його білим вином, заткніть рот горіховим горіхом, а інші дірки – клоусом...» Свиня була так само одягнена, або, точніше, «вдягнена» (свиня вважалася м'ясом нижчого класу), як у вимушеному перекладі на вищу їжу в рецепті Вінсента Ла Шапеля «Щоб свиня смакувала як дикий кабан»: «Забери собі на життя». Свиня, і дайте йому проковтнути наступний напій, а саме. закип'ятить у сотейнику трохи води та оцту з трохи розмарину, чебрецю, солодкого базиліка, органі, лаврового листа, шавлії та майорану. Це, будучи звареним, а потім охолодженим, змусьте Свиню проковтнути це і зашмагайте його до смерті...»

Такі мучні кулінарні інструкції досягли найповнішої культивуації в наступному рецепті, двічі описаному Джоном Векером у його «Таємницях природи» (опубліковано латинською мовою, 1582; перекладено англійською Р. Рідом у 1660 році):

«Засмажити гусака живцем»

У гусака, чи качки, чи якоїсь жвавої істоти (але гуска найкраще) потрібно повністю здерти пір'я, залишивши лише голову та шию. Потім розведіть навколо неї вогонь, не надто близько до неї, щоб дим не задушив її, і щоб вогонь не спалив її надто швидко; не надто далеко, щоб вона не могла втекти на волю; у колі вогню нехай будуть поставлені маленькі чашки та горщики, наповнені водою, в якій змішані сіль і мед, і нехай також будуть встановлені ємності, наповнені відвареними яблуками, нарізаними на дрібні шматочки в блюді. Гуска повинна бути насичена шпиком і натерта, щоб вона була придатнішою для споживання і краще підсмажилася, покладіть її вогонь, не поспішайте, коли побачите, що вона починає підсмажуватися; бо, ходячи й літаючи туди-сюди, будучи закритою вогнем, що закриває її вихід, невтомна Гуска утримується, п'ючи воду, яка охолоджує її серце та все її тіло, а яблука роблять її послідом, очистіть і спорожніть її. Коли вона розжарюється,

її нутрощі також іржавіють, а потім губкою постійно змочують її голову та серце; і коли ви бачите, як вона запаморочилася від бігу та починає спотикатися, її серце хоче вологи: вона спеклася, візьміть її та покладіть на стіл для своїх гостей, і коли ви її розріжете, вона буде постійно плакати, що вона буде майже вся з'їдена, перш ніж вона помре.

У своїй другій розповіді про цей рецепт, Векер додає слова високої оцінки: «Це дуже приємно споглядати». Величезне задоволення, яке відчуваєш, спостерігаючи за стражданнями вареної гуски, що персоналізується, називаючи гуску «вона», і захоплюється в подробицях (згадуючи «ніжне» цькування свині), знаходить остаточне задоволення, почувши її крик від болю, коли її розрізають. Торттури тут настільки складні, що для сучасного ока вони здаються майже пародією. Наше відчуття надмірності можна пояснити зусиллями письменника зробити звичайну практику більш «рафінованою» і, таким чином, захоплюючою для своїх читачів (які були переважно представниками середнього класу, що прагнули). Але ефект відрізняється лише ступенем. У всіх подібних випадках мук над тваринами катуванням є смачна приправа, яка додає смак звичайному м'ясу. Це додає гостроти кулінарному досвіду, смак, що викликає слину, який – на відміну від дорогих спецій Ост-Індії – був економічно доступним для всіх класів. Дійсно, незважаючи на насильницькі зусилля Ла Шапеля перетворити низьку свиню на високоякісне м'ясо (кабана), яке, як стверджується на титульному аркуші його кулінарної книги, «столи князів, послів, дворян і суддів», у нього є більш спільні цілі. на увазі: «А також, – продовжується титульна сторінка, – «Найменш дорогі методи забезпечення приватних сімей». Готувати чи контролювати таку доступну кулінарію мала б бути жінка в домі, до якої часто конкретно звертаються на титульних сторінках кулінарних книг, у передмовах і рецептах того періоду. У той час як сучасні люди можуть додати А-І до свого біфштексу, населення епохи Відродження – і переважно його господині – знайшли різноманітні смачні способи помучити бичка.

Ці приклади тортур тварин, особливо рецепт гусака, могли б добре послужити закускою до нового історизму, поданого у 1980-х. Після його інавгурації ренесансним самоформуванням Стівена Грінблатта новий історизм швидко став відомим першим анекдотом, який був захоплюючим, оскільки був дивним: жахлива розповідь від першої особи про те, як баптистський служитель змусив свого п'ятнадцятирічного сина полюбити його, заморивши хлопчика голодом; або про дивний вміст – забальзамоване дитя, хвіст єдинорога тощо – чудесної шафи; або про хвилюючий мокрий сон (Саймон Форман про королеву Єлизавету), або – мабуть, найбільший касовий хіт із цих захоплюючих анекдотів – неймовірну історію про чоловіка-замісника, як розповідає Грінблатт про перевернуту історію Наталі Земон Девіс – фільм про повернення Мартіна Герре. Багато з цих оповідань, попри весь їхній екзотичний смак для нашого сучасного смаку, поділяють інтерес кулінарних історій до середнього та низького сорту, популярних і домашніх. Але новий історизм 80-х років загалом використовував такі звичайні теми з дуже незвичайними цілями: як пролегомени для дискусій про королівську владу, суди, державу та (чоловічу) владу. Одним словом, це був «політичний» історизм. Роботи Грінблатта, Луїса Монтроуза, Стівена Маллані та Леонарда Тенненгауса є взірцевими. Навіть більш «приземлений» британський аналог нового історизму, культурний матеріалізм, працював переважно в цьому піднесеному політичному режимі. Дослідження 1980-х років такими культурними матеріалістами, як Пітер Сталлі-Брасс, Френсіс Баркер, Джонатан Доллімор і Кетрін Белсі, можливо, надали більшої уваги звичайним людям – масам, буржуазії, жінкам – але вони робили це на службі аргументів про ієрархічні структури влади (знизу вгору на протигагу перспективі нового історизму «зверху вниз»), які продовжували привілеювати офіційну владу, державну ідеологію та політику. Моє більш скромне прочитання анекдотів про щоденне кулінарне насильство (скорочено з метою ілюстрації) – це птах іншого пера. Це характеризує новий вид нового історизму 90-х.

Цей щойно винайдений новий історизм зосереджується насамперед на загальному, але загальному як у класовому, так і в культурному сенсі: низькому (звичайні люди),

звичайному (загальна мова, звичайні вироби, здоровий глузд), знайомому (загальновідомому), звичайний або типовий, або прийнятий як належне (звичайне право, повсякденне, комунальне) тощо. Новий «новий історизм» розміщує окремі кластери такої незліченної спільності в контексті різноманітних деталей культурної практики та репрезентації – те, що ми можемо назвати, повторюючи Мішель де Серто та Анрі Лефевр, *«повсякденність»*. У тій мірі, в якій цей новий історизм повсякденності дивиться за межі (і нижче) політики суду чи державного апарату та його культурних інструментів, він є не стільки «політичним», скільки «соціальним» історизмом (хоча очевидно, що певний перекриття між цими термінами та рухами). Важливо, що нова методологія повсякденності ще не має лідера, але її можна виявити в таких опублікованих працях, як «Безладні жінки» Джой Вільтенбург і «Жіноча влада у вуличній літературі ранньої модерної Англії та Німеччини» (Вірджинія, 1992), «Ден» Френсіс Е. Долан та «Продуктування ідентичності в Голландії сімнадцятого століття» (Кембридж, 1998), а також у низці незавершених робіт, включаючи мій власний проект щодо просторової мобільності нижчих порядків у ранній сучасній Англії та перехресне дослідження Річарда Хелгерсона розслідування родини та національності.

[...]

Насправді часто дуже важко розпізнати загальну чи звичайну практику періоду, настільки далекого від нашого, що майже все здається чужим. Проте, як свідчать мої перші приклади кулінарного смаку, це також правда, що повсякденна практика іншого періоду (як і нашого власного) може бути звинувачена в дивацтві навіть для тих, хто її практикує. Однією з цінностей повсякденності є те, що вона забезпечує комфорт і впевненість у тому, що життя йде швидко, без загрози тривожних змін.

Але інша, парадоксальна цінність полягає в тому, що він забезпечує звичайний вихід для чогось іншого і понад звичайного. Під час звичайного катування тварин чоловік чи жінка Відродження відчували щось незвичайне – викид адреналіну, який додавав пікантності повсякденному життю. Загалом, часто саме в тривіальні деталі повсякденного життя чоловіки та жінки Відродження вкладали своє життя надзвичайного сенсу.

Цей том знаменує та сприяє появі нового «нового історизму», який вирішує вищезгадані проблеми. Організована навколо категорій матеріальності, жінок і трансгресії – і постійно перетинаючи ці категорії – збірка есе, яку ми тут пропонуємо, сприяє вдумливому входженню в складну матрицю проблем, пов'язаних із практикою та репрезентацією повсякденного життя. На першому плані – звичайна людина, маргінал, жінки, домашнє та повсякденне мовлення, а також знайомі речі: дзеркала, коні, книги, продукти харчування, картини, архітектура, кошики для білизни, вишивка, посібники з поведінки, гроші, графіті. Включено, хоча й обов'язково має «незначне» представництво, є аристократія в її власних повсякденних практиках – вкладаючи кошти в виїздку, дотримуючись домашнього акценту високої англійської мови та усамітнюючись як жінки в жіночі монастирі та інші архітектурні простори. У цьому широкому й строкатому, а часом навіть суперечливому баченні повсякденного життя – адже ми є нічим іншим, як непослідовними у своєму повсякденному житті – дивно, як показано в останньому розділі, стає не чужим іншим, а визначальною ознакою, як – постійно спотворює, повсякденного життя. Деяка незвичайність у знайомстві та знайомість у незвичайності повсякденного підкреслюється в цій збірці завдяки включенню нами статей не лише нових істориків, які працюють над Англією, а й однодумців із історії Італії, історії мистецтва Нідерландів та Франції та італійської літератури. Повсякденне життя може бути неймовірно схожим, коли ми переходимо з однієї країни в іншу або з однієї дисципліни в іншу, але воно також може раптово здаватися дуже, дуже різним. Як би по-різному ми не реагували, колір цього тома чітко показує, що повсякденність не є єдиною прерогативою англійців (хоча їм, можливо, подобається так думати), і вона не завжди передбачувана поширена.

Частина I «Матеріали повсякденного» закладає основу для теми матеріальності або фізичності, яка проходить через усі есе цього тому. Вступна стаття Дебори Шугер

зосереджена на новій доступності скляних дзеркал, які стали відносно поширеним предметом домашнього вжитку в Англії до 16 століття. Її, як і багатьох інших вчених, представлених тут, хвилює питання формування ідентичності, яке в даний час є дуже серйозним. Оскільки дзеркало забезпечує домінуючу метафору сучасної суб'єктивності з її звичною рефлексивністю та дзеркальним поглядом, здається правдоподібним, що репрезентації (як візуальні, так і текстові) цього повсякденного артефакту зафіксують появу сучасного суб'єкта. Не так, каже Шугер. До кінця сімнадцятого століття, стверджує вона, дзеркала практично ніколи не відображали інтроспективну самосвідомість; радше своєрідна метафорика ренесансних дзеркал вказує на незнайому й несучасну концептуалізацію самості. Тут повсякденний ранньомодерний артефакт створює дивне прочитання з сучасної перспективи, змушуючи нас переосмислити історію суб'єкта та суб'єктивності.

Але, знову ж таки, повсякденності властиво бути непослідовною. Ми різні люди залежно від різних щоденних практик, якими ми займаємося. Крім того, наші індивідуальні протиріччя посилюються такими дестабілізуючими соціальними факторами, як клас, стать і раса. Таким чином, Карен Л. Рабер пропонує інше прочитання ідентичності ранньої сучасної Англії, коли вона дивиться на англійську аристократію та її захоплення кіньми, особливо мистецтвом виїздки. Звичайно, коні були невід'ємною частиною повсякденного життя всіх класів у ранньомодерний період: коні орали поля, возили вантажі, перевозили людей і виношували воїнів. Через важливість коней для всіх цих сфер життя стосунки між людиною та конем також були місцем важливої ідеологічної роботи. У есе Рабера розглядається одне з місць такої роботи в трактатах про верхову їзду Вільяма Кавендіша, герцога Ньюкасла. Вона зазначає, що «написані під час громадянської війни книги Кавендіша про верхову їзду стверджують вищу майстерність, інтелект і людяність аристократичного вершника». Такі вищі якості демонструються через удосконалення вершника, орієнтованого на показ розкоші, і його вибір гуманних методів навчання. У той же час, додає Рабер, методи Кавендіша наділяють коней незалежними особистостями. У цьому відношенні коні відображають зміни в людському світі, де буржуазний індивідуалізм і розширення демократії працюють над маргіналізацією аристократичної ідентичності, яку Кавендіш має намір відновити. Таким чином, трактати Кавендіша «узагальнюють і сприяють одній із найбільш далекосяжних трансформацій повсякденного ранньомодерного англійського життя».

[...]

Від дзеркал, які відображають несучасне самопочуття, до побутових графіті, які для нас не схожі на домашнє – так завершується наш раунд повсякденних репрезентацій і практик раннього модерну. Наше коло есеїв навряд чи завершене; він пропонує уточнений, але фрагмент ранньомодерного повсякденного життя. Але це узгоджується зі скромними цілями тома: просунути новий вид нового історизму, який виставляє знайомі предмети дослідження – про матеріальність, жінок, сім'ю, трансгресію – у звичайному, а часом і зовсім надзвичайному, світлі повсякденності.

Джерела для історії повсякденності в ранньому та високому середньовіччі. Частина перша / Укладач Ульріх Нонн. Дармштадт, 2007

ВСТУП

Коли я вперше оголосив лекцію на тему «Повсякденне життя в Середні віки» в Бонні в літньому семестрі 1987 року, це було абсолютною новинкою і викликало у деяких колег здивування, якщо не хитання головами. У той час програма лекцій все ще визначалася класичною послідовністю епохальних коледжів від періоду Меровінгів до пізнього середньовіччя – доповнена лише лекціями з соціальної та економічної історії та конституційної історії. За 14 років до цього вже вийшла друком епохальна книга Арно Борста «Форми життя в середні віки», яка нині стала класичною. У розумній комбінації Борст стикає читача з двома контрастними витягами з джерел для кожної окремої предметної області, а потім пропонує тонку інтерпретацію, щоб потім отримати з цього більш загальні висновки. Джерела, перекладені німецькою мовою, пропонують ширшому колу читачів можливість не тільки довіритися інтерпретації медієвіста, але й дозволити текстам мати на них безпосередній вплив; особливо щодо повсякденних історичних джерел не слід недооцінювати емоційний доступ. Ще однією віхою стала публікація в 1986 році книги Ханса-Вернера Гетца «Життя в середні віки з 7 по 13 століття», яка зараз також на шляху до того, щоб стати класичною. Відтоді повсякденна історія стає все більш модною; вона у всіх на вустах не лише в гільдії істориків, а й поза нею, і в цьому терміні вже немає нічого дивного чи екзотичного. Постійно зростаючий потік публікацій спочатку був насамперед присвячений сучасній повсякденній історії; проте все більше стало з'являтися відповідних праць про Середньовіччя, хоча через доступність джерел наголос явно робився на пізнє Середньовіччя і продовжує залишатися таким і сьогодні. Тож чи повсякденна історія – лише мода, чи слід запитати, як чітко висловився Пітер Бершайд: це примха чи «нові ворота в історію»? У своєму есе 1987 року Бершайд влучно охарактеризував прихильників і противників: «Після довгих років втоми від історії дехто бачить звернення до повсякденного життя як магічну формулу пробудження історичної свідомості та історичного духу; інші сміються з цього як з магічного трюку, щоб відволіктися від більш важливих речей і позбавити себе від більших інтелектуальних зусиль. Деякі вихваляють його як новий історичний рух і намагаються використати цей міст для втручання в сучасні політичні та соціальні конфлікти; інші бачать його як «зелену мильну бульбашку», наповнену ностальгічними мріями, яку хочуть проткнути гострими пір'їнками. Коротше кажучи, реакції варіюються від захоплених хвалебних гімнів до полемічної опозиції. Сьогодні, через п'ятнадцять років, коли оголошується лекція з історії повсякденності Середньовіччя, навряд чи вже постає питання про актуальність теми. Навряд чи хтось із сучасних студентів запитає вас, чи є сенс і чи корисно вивчати повсякденну середньовічну історію, вивчаючи історію початку XXI століття. Маятник має тенденцію хитатися в інший бік: скоріше виникає питання, чи є сенс і чи корисно сьогодні вивчати Меровінгів чи Салійців. Навіть сьогодні серед наших колег у цій галузі все ще час від часу виникає питання про те, чи гідне повсякденне життя Середньовіччя академічного вивчення.

У дискусіях часто втрачали те, що щоденна історія не є чимось абсолютно новим; тут відроджується історія культури, хоч і з частково зміненими питаннями. Вже наприкінці XIX століття точилися гострі дискусії про те, чи політична історія, історія держав і народів повинна бути й надалі в центрі історичної роботи, а чи культурна історія повинна мати пріоритет. Більшість німецьких істориків того часу висловлювалася за пріоритет історії народу і держави. З іншого боку, такі визначні дослідники, як Карл Лампрехт, Вальтер Гетц, Альфонс Допш і Йохан Хейзінга, пристрасно боролися за історію культури; останній

визначив історію як «інтелектуальну форму, в якій культура дає собі звіт про своє минуле». Історію культури розуміли дуже широко; вона включала економічну історію, соціальну історію, інтелектуальну історію та багато іншого. Термін «історія культури» походить від Просвітництва 18-го століття, безумовно, як контртермін до так званої політичної історії. У своєму *Essai sur l'histoire generale sur les moeurs et l'esprit des nations* 1756 року Вольтер був першим, хто програмно закликав до історії культури як до самостійної теми історіографії. Концепція звичаїв, що з'явилася в її назві, змусила культурну історію з'явитися в 19 столітті як «історія культури та моралі», тоді як у 20 столітті була покликана «культурна та соціальна історія», що не завадило деякій науково-популярній «історії». «Моральна історія» має на меті пробудити цікавість читача, зображуючи любовне життя минулих епох.

Часом гаряча суперечка кінця 19-го століття поступилася місцем у 20-му столітті усвідомленню того, що обидві сфери залежать одна від одної. Приклад цитується зі вступної книжки 1931 року: «Вплив держави на всі сфери історичного життя так само загальновизнаний, як зазвичай оцінюється культурне значення держави». Проте культурна історія, зрозуміла таким чином, іноді займала надмірно широке поле; відповідно до широко використовуваного лексикону історичної нон-фікшн Еріха Байєра, «історія культури, як синтез окремих субсфер (релігійної, літературної, економічної та соціальної історії тощо), відповідає за доповнення та підтримку знань, отриманих через політичну історичну діяльність».

Було б відвертою зухвалістю для окремої людини робити предметом таку історію культури; цього можна досягти лише завдяки міждисциплінарній співпраці. Важливо, що новітня повсякденна історія свідомо не пов'язується з давнішою культурною історією, навіть якщо її цікавлять «світи життя», «форми життя», за словами Бершайда, повторюваність людських дій і думок, як вона є, «виражається насамперед у житті, одязі та їжі, у приватному житті та професійній практиці, у задоволенні та спілкуванні, а також у «культурі» в широкому сенсі». Але хіба це не сфера структурної історії? Безсумнівно, є дотики та перекриття; але на відміну від структурної історії, яка насамперед хоче дослідити структури та процеси, «які люди, що приймають рішення та діють, не усвідомлювали повністю, не відчували їх або лише частково чи спотворено відчували» (Юрген Кокка)», повсякденна історія зачерпує набагато сильніше: суб'єктивний досвід і сприйняття, досвід і способи життя потрапляють у фокус. В результаті повсякденна історія іноді з'являється у школі «Анналів» з цілями *bistoire de la longue duree* і *bistoire totale* та про «історію як історичну соціальну науку»; головний представник останньої, Ганс-Ульріх Велер, часто публічно заявляв, що «заборонив» істориків повсякденного життя та, як наслідок, позбавив їх академічної кваліфікації (у статті в ZEIT він висміяв їхню роботу як «м'яку пшоняну кашу»). Непоодинокі спроби покласти край повсякденній історії та заблокувати її інноваційні та програмні спроби, очевидно, базуються на непорозумінні; Повсякденна історія розглядалася як радикальний антирух. «Насправді, – цитую переконливе визначення Боршідда, – це слід розуміти просто як новий варіант соціальної історії; не як альтернативну парадигму, а як розширення попередніх перспектив і предметних сфер, як розширення масштабу, і таким чином плідне продовження життя. Щоденна історія жодним чином не претендує на те, щоб бути новою царською дорогою до історичної науки; її єдина мета – привернути більше уваги до проблемних областей, які раніше вважалися банальними та виключеними, і вирішити їх за допомогою відповідних методів».

Якщо повсякденне життя заслуговує на наукове дослідження, треба чітко уявляти його предмет, тобто задати банальне на перший погляд питання: що таке «повсякденне життя»? Звертаючись до довідника в пошуках добре продуманого визначення, ми робимо дивовижний висновок: ані великі енциклопедії (Брокгауза, Мейєра), ані загальні історичні словники нон-фікшн (*dtv dictionary of history*, Bayer, Haberkern/Wallach, Rössler/Fianz) не згадують «повсякденне життя» або «повсякденну історію»; про повсякденність середньовіччя також не повідомляється. А широко вживаний етимологічний словник німецької мови Клюге/Гетце не дає жодної інформації. Лише Німецький словник Грімма

зазначає щодо ключового слова «щоденний»: «Щоденний, присл. *quotidie*, подібні теги також можна сказати щодня, але це не є поширеним, а тим більше заміною. щодня. Оскільки, з іншого боку, азузатив *alletag* і *alletage* є прислівниковими, а останній скорочений до *alletag*, наступні сполуки походять від них і означають *alletages*.» Далі йдуть різні сполуки, включаючи «повсякденне життя» та «повсякденний світ». Ганс-Вернер Гетц слушно звернув увагу на те, що в багатьох публікаціях з історії повсякденності «повсякденне життя» здебільшого вживалося як протилежний термін, наприклад, як «робочий день на відміну від свята, як повторюване («рутина») на противагу одноразовому, як приватне життя на противагу «публічній» історії, як історія маленької людини на противагу великим особистостям і подіям [...]». Однією з причин цього може бути та обставина, що повсякденна історія спочатку створювалася переважно як історія робітників (повсякденна історія також як «історія знизу»). Гетц абсолютно правий, критикуючи такі визначення, які охоплюють лише частини повсякденного життя, «яке не є феноменом лише нижчих класів, тому що кожна людина має своє повсякденне життя, включаючи не тільки робочий день, але й вільний час, громадський свята і свята лише повторювані, але також основні моменти індивідуального життя, не тільки приватного життя, але й положення приватного громадянина в суспільному житті. Сучасний історик Клаус Тенфельде пояснює це на прикладі з 19 століття: «У Бісмарка також був розпорядок дня; більше того, його дуже особисті проблеми зі страхуванням від граду значною мірою пояснюють його (невдале) прагнення до закону про національне страхування». Посилаючись на назву свого стимулюючого есе, він заявляє: «Труднощі з повсякденним життям походять від концепції повсякденного життя», – і пояснює їхнє твердження: «Нарешті, повсякденне життя, яке, на жаль, все ще може бути чим завгодно, яке вислизає від зусиль визначення [...] настільки, наскільки це звичайне та необхідне в розмовній мові. Той, хто ототожнює повсякденне з нормальним, всюдисущим, банальним, самоочевидним і звичним, уже йде від поганого до гіршого, а історичне повсякденне життя аж ніяк не можна визначити краще, ніж сучасне повсякденне життя». Але така радикальна пропозиція мало допомагає. Існує загальна згода, що повсякденна історія стосується не лише матеріальної культури у вузькому сенсі, тобто матеріальної культури, реалій; ця безсумнівно важлива група джерел завжди потребує оцінки в ширших суспільно-історичних рамках. Йдеться про більше: про умови життя, які впливають на людей, які вони відчувають і частково створені відповідно до їхніх потреб; Крістіан Ехалт говорив про «предметний аналіз середовища». Концепція повсякденного життя Гетца здається мені загалом переконливою та корисною, особливо тому, що його визначення не походить із протилежних концепцій: «[...] тоді можна описати «повсякденне життя» як саме людське життя в його (щоденному) перебігу в межах рамки відповідних умов життя. Тому повсякденна історія була б дослідженням і описом цього життя людей минулих часів».

II. Джерела і методи

Але як мені пізнати середньовічних людей та умови їхнього життя? Окремі долі, відчутні в джерелах, можуть бути лише прикладами; мета розуміння середньої людини (як суми багатьох індивідуальних доль) недосяжна через стан джерел джерел, принаймні для раннього та високого Середньовіччя, особливо тому, що кількісний аналіз здебільшого неможливий через брак даних. Той факт, що пізнє середньовіччя домінує в деяких відповідних творах, зумовлений не в останню чергу джерельною ситуацією. На додаток до того факту, що від раннього та зрілого середньовіччя до нас дійшло набагато менше джерел, виявлено, що повсякденне життя в цих джерелах не є проблемою. Це вже привело Фланса-Вернкра Гетца до скептичного висновку: «Написати достатньо конкретну й достовірну історію повсякденного життя раннього Середньовіччя, яка б задовольнила наші запитання, значною мірою неможливо через доступність джерел, оскільки сучасники того часу мали зовсім інші наміри і ніде не торкалися повсякденного життя: «Описували його заради нього самого, але, навпаки, показали, що їх абсолютно не цікавить повсякденне життя...» Тим не менш: у багатьох випадках інформація часто зустрічається розкиданою спорадично та

випадково, збір, критичний огляд і оцінка яких лише на початку .Як слушно підкреслює Гетц, результати завжди залишатимуться неповними.

Джерела здебільшого ті самі, якими повинен користуватися історик загального профілю: сукупність письмових джерел, як оповідних, так і документальних. Крім того, є матеріальні залишки, хоч і скупі для нашого періоду; Археологія раннього середньовіччя знаходила тут все більше доказів і, безумовно, збагатить нашу картину в майбутньому. Нарешті, з усією обережністю можна також використовувати образотворче мистецтво та поезію, безпосередній реальний зміст яких часто може бути небагатим, але з яких можна багато дізнатися про думки та почуття їх носіїв; середньовічний «менталітет» нещодавно потрапив у центр уваги істориків.

Джерелокритичний метод загальноісторичної науки поширюється і на історію повсякденності; у нього немає власного методу. Лутц Нітхаммер правильно говорив про «особливу перспективу історичного спостереження». Йдеться про те, щоб знову прочитати традиційні писемні джерела, маючи на увазі конкретне запитання, так би мовити альтернативне, і дослідити їх на предмет того, що вони можуть сказати про спосіб життя і умови життя та те, як люди думали, відчували і поведився в той час. Спробуємо прояснити це на конкретному прикладі: аннали періоду Каролінгів прискіпливо досліджуються та прискіпливо оцінюються знову і знову, щоб пролити більше світла на політичну історію епохи. Висловлювання, що містяться в них, про умови життя та побут, про бурі, голод, природні явища, що лякають людей, про народження та смерть, соціальну поведінку, свята та свята тощо, залишаються поза увагою, оскільки вони нецікаві для основного питання. Або: Маргарет Вайдеман у своїй взірцевій праці вражаюче показала багатство тверджень, які найважливіший автор історії імперії Меровінгів у VI столітті, Григорій Турський, пропонує для культурної та повсякденної історії свого часу.

III. Про відбір джерел і створення збірки

Зважаючи на зроблене вище спостереження, що повсякденне життя майже ніколи не стає актуальною темою в джерелах раннього та високого Середньовіччя, головною трудностю редактора було знайти змістовні фрагменти при альтернативному читанні текстів. Невдовзі з'ясувалося, що цінний матеріал можна знайти не лише в наративних, а й у документальних джерелах. Наприклад, у церковних нормативних текстах (ухвалах синоду, покайних книгах тощо) можна знайти корисні висловлювання про тему, яка була в значній мірі табуованою в середні віки, як-от сексуальність. Або тема смерті: якщо смерть високопоставлених осіб, для яких це могло б стати чи не публічним актом, обов'язково описується в хроніках чи житіях, то про смерть звичайних людей взагалі не йдеться; тут також конкретні твердження найкраще можна отримати з церковних постанов або текстів монастирського вжитку (так звані *Consuetudines*).

Що стосується історіографічних джерел, то вражає, наскільки широко використовувалися агіографічні твори. Шанування святих і віра в чудеса були настільки поширені в ту епоху, що сучасним читачам це важко зрозуміти; особливо святі, з їхніми незліченними повідомленнями про чудеса, часто пропонують яскраве розуміння повсякденної ситуації середньовічних людей. Тут не йдеться про достовірність чудодійних зцілень, про які повідомляється; але опис хвороби перед паломництвом, дитяча гра перед фатальною бідой, неврожай і болісний голод перед чудесною допомогою святого є цінною відповіддю на наше запитання. Загальновідомо, якою мірою церква формувала і визначала життя людей раннього і високого середньовіччя; але цей трюїзм слід знову вказати тут, щоб зрозуміти, наскільки великою є частка церковних текстів у всіх розділах збірки. Для календарів і хронометражу чи подружнього життя, для М.Вайдемана, історія культури періоду Меровінгів, заснована на працях благочинного Григорія, шкільна освіта чи монастирський догляд, благословення врожаю чи обряди смерті та поховання: у багатьох регіонах церква давала людям напрямок.

Зрозуміло, що таке зібрання джерел не може бути вичерпним. Нерідкі випадки, коли

редактор натрапляє на щасливі збіги або через вторинну літературу, або які він часто виявляє несподівано, досліджуючи повне джерело. Важливо було досить рівномірно врахувати період тому (близько 400–1250 pp.); Навряд чи можна було очікувати, що кінцевий результат розподілу частин джерела в часі залежав від удачі того, хто знайшов. З цієї причини хронологічна структура була відкинута з самого початку; тільки тематичний поділ міг мати сенс. Перший том спочатку присвячений часу та простору та намагається прояснити основні умови повсякденного життя раннього та високого середньовіччя за допомогою значущих джерел. Саме тут стає очевидною міцна безперервність умов життя, а отже, виправдання надзвичайно тривалого періоду часу, обраного для цього тому: епоха, яка була майже суто сільськогосподарською, життя без точного вимірювання часу, життя без письма для переважної більшості населення, нещільне розселення, низька мобільність мас людей. Основна частина тому розповідає про життєвий шлях людини від колиски до могили. Мета полягала в тому, щоб знайти репрезентативні характеристики людей усіх соціальних класів на кожному етапі життя: бідного монаха, багатого купця, залежного селянина, таож герцог і король. Той факт, що це в кінцевому підсумку призвело до дисбалансу на користь людей вищого рангу, на жаль, пояснюється джерелами. Друга половина тому призначена для професійно та соціально різних життєвих середовищ (селянського життя, ремісничого та торгового життя, чернечого життя тощо).

**QUELLEN ZUR
ALLTAGSGESCHICHTE DER DEUTSCHEN
1815 –1870**

*Herausgegeben von Hartwig Brandt und Ewald Grothe
Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005*

ВСТУП

Німецька історіографія у повоєнний період прагнула вийти за межі епохи випаленої землі. Ніхто не заперечував ні глибини цезури, ні морального скандалу, пов'язаного з падінням режиму. Однак інтерпретації катастрофи дуже різнилися. Після фази втечі від історії спочатку переважала націонал-консервативна інтерпретація подоланого пекла, погляд назад, який вбачав у "Третньому рейху" розбещувача усталених традицій, демона, що вразив німецьку історію. Ті, хто відстоював цю точку зору, прагнули методологічно досить умовно – до реабілітації традиційної національної історії. Ця точка зору набула поширення, оскільки "холодна війна" сприяла зближенню Західної Німеччини та Заходу. У 1950-х роках вона набула певної репрезентативності. Ми називаємо Герхарда Ріттера його видатним представником.

З іншого боку, слід згадати другий напрямок, який, навпаки, на ранньому етапі потрапив під зустрічний вітер сучасної історії. Він розглядав нацистський режим як глибоко вкорінений у німецькі традиції. Так, як тепер можна побачити більш чітко, вони завжди мали тенденцію до нецивілізованого, грубого, прямого, підлеглого. Авторитарна держава, прусський мілітаризм, "запізніла нація", вільгельмінізм, Версаль: все це врешті-решт сконденсувалося в синдром і, підсилене расистськими фантазіями про владу, породило унікальний "Третій Рейх" – у ворожому запереченні всіх європейських традицій. Слід визнати, що такий погляд, ідея "німецького зондервегу" (особливого шляху), хоч і мав певне значення у безпосередній післявоєнний період, не був домінуючим у свідомості Zeitgeist та академічних колах Німеччини 1950-х років. Ми називаємо Фріца Фішера та Карла Дітріха Брахера видатними представниками цього напрямку, що б їх не розділяло.

Слід згадати третю позицію – "молодих" 1930-х років, які залишили позаду "націонал-лібералізм", які розглядали тотальну державу як еквівалент "тотальної історії", але розуміли це у цілком "фолькістський" спосіб. У 1950-х роках підхід був повернутий до соціально-економічного, структурно-історичного, як його тепер називали. Претензія його представників полягала у ствердженні необхідності наздогнати "західну" соціальну історію, компенсувати відставання. Але на перший план у таких зусиллях виходило і власне – приховане – минуле. Методологічні новатори п'ятдесятих років – назвемо Отто Бруннера, Вернера Конзе та Теодора Шидера – спиралися передусім на німецькі традиції.

Хоча історія "Зондервегу" та структурна історія, безумовно, були різними академічними течіями, у 1960-х роках вони зазнали тиску з боку нового напрямку – антиісторичної "неокритики", сформованої соціальними науками. По суті, цей новий напрям – четвертий за рахунком – визнавав верховенство економіки над політикою. З точки зору методу, він розглядав "конституцію" як епіфеномен соціально-економічних умов і політичної рефлексії, а не як надбудову, ідеологію. Більше того, історію слід було писати "політично", а точніше: відповідно до вимог соціальної рівності. Полігоном для такого підходу стала історія Німецької імперії.

[...]

Наприкінці 1970-х років відбулася ще одна зміна думки і методу. Розпочався процес ерозії, який поставив під сумнів верховенство соціальної історії, що проводилася структурно чи економетрично, а згодом поставив під сумнів і її нові ідеї. Саме мале, непомітне, індивідуальне в його посередній формі, ментальне та практичне повсякдення набуло наукової гідності. Об'єднував усі напрямки постмодерністський культ

різноманітності, а разом з ним і реабілітація наративу. З відродженням наративу на наукову сцену повернувся трансформований історизм.

II

Повсякденна історія певний час була найпопулярнішим варіантом цього нового культивування різноманіття, принаймні в Німеччині. Але ці часи буму мали свою обмежену тривалість. На початку руху відбувся поворот проти всього абстрактного, проти чистого конструювання, проти нівелювання різноманітності за допомогою теорії та статистики, відразу до тези про всюдищу "сучасність". Натомість стверджувалася керованість людей і речей, індивідуальність життєвих ситуацій і соціальних умов. Вони розумілися абсолютно неவிбагливо і "по-своєму", з'являючись у численних повтореннях і зберігаючи при цьому свою індивідуальну форму в повсякденності. З іншого боку, критики вбачали в таких визначеннях радше конгломерат політичних афектів, аніж новаторство методологічної строгості. Вони бачили вузькість і провінційну підлеглість, втечу в закритість і комфорт, методологічну "заціпенілість" замість віддалення від об'єкта, антикварну любов замість аналізу, одним словом, ірраціоналізм, який підривав будь-яку науку або повертав її до найпростішого історизму. Неовеберіанські критики говорили про "прісну пшоняну кашу" повсякденної історії, яка марнує спадщину "західної модернізації та раціоналізації". Інтелектуально наївно і політично небезпечно: таким був "папський" вердикт з Білефельда.

Щоправда, досі не існує обов'язкового визначення "повсякденної історії", не кажучи вже про єдиний метод. В оглядах підкреслюється синдромний, сучасно-дифузний характер напрямку.

"Історія повсякденності" – це не лише німецький феномен, хоча в Німеччині він викликав особливі емоції в суспільній свідомості. В Англії вже в 1950-х роках виник напрям під назвою "Cultural Studies", який обрав своєю темою повсякденність умов життя, що характеризується народно-педагогічними, але також і класово-боротьбистськими рисами. Його метою, як згодом було заявлено рухом "Історична майстерня", була "демократизація" об'єкта дослідження. Найвідомішою демонстрацією цього напрямку стала праця Е. П. Томпсона "Формування англійського робітничого класу" 1963 року.

Італійці Карло Гінзбург та Джованні Леві мали інший підхід. Вони хотіли зобразити життя тих, хто до того часу був невідомий, кого професійна історія ігнорувала, якщо не зневажала. Їхній "проект" був "малою біографією", розповіддю про вкрай історично неактуальне, у кращому випадку – маргінальне. Роботи Гінзбурга викликали історіографічний фурор. Під назвою "мікроісторія" вони створили невелику традицію. Праці американки Наталі Земон Девіс, яка прагне до біографії історично "можливого і мислимого", також можна віднести до цієї форми історіографії. Нарешті, колективні біографії сільських громад, написані Девідом Сабіном і Гансом Медіком, також можна віднести до цієї форми історіографії.

На німецьку "Alltagsgeschichte" 1980-х років помітно вплинули згадані тут прагнення та автори. Але в гру вступили й інші речі. [...]

Однак найсильніший вплив на розвиток "повсякденної історії", мабуть, справила "усна історія", особливо її орієнтація на ментальність і просту повсякденність. Як і "повсякденна історія", вона є дитям 1970–1980-х років. До того часу інтерв'ю зі свідками не були чужими для історіографії, але їхня епістемологічна цінність була суперечливою. Новим в усній історії було масове дослідження "маленької людини", сенсорика для всього тривіального, але також для відображення "великого" в безіменному. Однак, перш за все, вона сприяла новому напрямку у вивченні нацистської системи, переходу до підпорядкованого, локального, але також до конкретного і, таким чином, повторюваного. Навряд чи знайдеться місто, чие "повсякденне життя під націонал-соціалізмом" не було б згодом досліджене.

Успіх "історії повсякденності" не можна пояснити виключно в методологічно-наукових термінах. Більше, ніж в інших випадках, ця дисципліна була породжена

кон'юнктурою самої історії, була частиною тієї соціальної історії, яку вона прагнула досліджувати.

Перш за все, відбулася криза "великого задуму" політики, яка була спрямована на прогрес, і яка призвела до кризи історичної науки, орієнтованої на аксіому модернізації. [...]

Ця "повсякденна історія" була також "проектом" між поколіннями. У 1982 році 13 000 школярів взяли участь у "Конкурсі з німецької історії" Фонду Кербера (тема: "Повсякденне життя за націонал-соціалізму"). Ніколи раніше стільки людей не запитували про їхнє минуле. Додамо, що питання примусових робітників, яке згодом стало дуже політизованим і досліджувалося в численних проектах, спочатку і за своєю суттю було питанням повсякденної історії.

[...]

III

Політично "історія повсякденності" є частиною критики цивілізації у 1980-х роках, культурно – частиною постмодернізму. Методологічно, однак, вона залишилася еkleктичною, якщо не сказати дифузною. Вона взяла на озброєння інструменти усного опитування та спостереження за учасниками, але також використовувала традиційну герменевтичну інтерпретацію текстів. Її ворогами були статистичні дані, безіменні. Спільне виявлялося не в доступі до об'єкта, а в інтерпретації об'єкта. Повсякденність була передусім подією "страждань і невдач". Повсякденне життя означало пристосування, пристосування у великих соціальних механізмах. Повсякденна людина була протилежністю громадянину, який планує себе; вона бачила себе скоріше жертвою, ніж учасником політики. Таким чином, "повсякденна історія" була історією досвіду людей, чие саморозуміння було далеким від "великих" інтерпретацій політики та суспільства.

Повсякденна історія – згадаймо Людтке, Медіка, Нітхаммера, Пайкерта, Тенфельде – також мала прихильників і авторів у професійному академічному світі. Але її особливістю було те, що вона розуміла і презентувала себе як дисципліну історичних нефахівців. Інакше кажучи, історична наука купила собі участь, резонанс завдяки методологічній простоті, якої вона ніколи раніше не мала.

Базове політичне розуміння руху було народно-демократичним, і це розуміння формувало об'єкт сприйняття, а також наукову діяльність. Це теж мало бути "демократичним". Взірцем слугувала мережа приземлених досліджень серед рівних. Таке визначення призвело до загрози та нестабільності дисципліни. Вже через кілька років вона перестала бути актуальною. На одній із секцій Конференції істориків 1992 року вже ставилося питання: «Що приходить після повсякденної історії?» Відповідь з відстані може бути такою: Історіографія як історія літературного жанру, історія як гранд-наратив, історія культури як історія пам'яті.

IV

Повсякденна історія існує вже 150 років, незалежно від того, подобається це панівній тенденції чи ні. Домодерна історіографія була орієнтована на плинність політичних відносин, "ges gestae", тобто на зміни, яких зазнавала історія. Нерухоме підґрунтя "діянь" не здавалося предметом для історичного наративу. Це змінилося під час потрясінь між 1750 і 1830 роками. Тепер фундамент почав рухатися, а разом з ним інституції, ментальність, економіка і соціальна поведінка, сама "тривалість". Підструктура стала, так би мовити, "історичною". З розпадом старого європейського панування, з розмежуванням "держави" і "суспільства", "нормальне", повсякденне людське існування також стало гідним історії, а отже, й історичної репрезентації.

[...]

До турбулентності 1980-х років слід пам'ятати, що навіть тоді – як до, так і після – існувала академічна історія повсякденності; зусилля соціально-наукової солідності, які зверталися до найрізноманітніших сфер "нормального" життя. Роботи, які здебільшого

були написані в позитивістській манері, але в них бракувало культурно-соціологічних моментів. Тематику цих досліджень були сім'я і дім, їжа і хвороба, робота і дозволя, навчання і праця тощо. Однак, як і у випадку з "новаторами" 1980-х років, повсякденне життя політики було відсутнє, особливо повсякденне життя в адміністрації та парламенті.

V

Повсякденна історія має справу з тим, що було знайомим і самоочевидним для сучасників, а тому зазвичай не передавалося свідомо і систематично. Дисципліна підтверджує досвід, що чим елементарнішими є процеси, про які вона має свідчити, тим рідше "течуть" джерела. У всякому разі, це стосується писемної традиції.

Повсякденна історія демонструє амбівалентну позицію в напрузі між загальним і особливим. Як і будь-яке історичне дослідження, вона є насамперед дослідженням і демонстрацією індивідуального. Але на відміну від "високої історії" політичної дії, епістемологічна цінність людини, до якої вона звертається, досить обмежена. Історія повсякденності також має справу з діючими особами історичної сцени, протікає біографічно і описує сузір'я життя. Але вона більше займається атрибуцією ролей. Її цікавить ремісник, фермер, поденник, вчитель, комісар, науковець, або ж чоловік, домогосподарка, або ж маленька дитина, дорослий, старий. Це міра їхнього узагальнення.

Ця збірка текстів розрізняє дві форми "повсякденності". З одного боку, це політичні, економічні, соціальні та інтелектуальні реалії людського життя, які, в свою чергу, є згорнутою дією. А з іншого боку, існують самі події цього життя, а також місця, де вони відбуваються. У своїй цілком тривіальній повсякденності вони постають перед поглядом глядача. Але "повсякденність" не є прерогативою "простих" людей, широких соціальних верств. Бюрократ, купець, церковний князь і священник також мають своє "повсякденне життя". Отже, повсякденне життя – це також частина політичного, індивідуальних чи колективних дій, які цікавлять істориків. Повсякденне життя – це водночас і публічне, і приватне життя. У сфері видатних людей межі між звичайним і "надзвичайним" стають розмитими: письмовий стіл Меттерніха і кохання Меттерніха, фортепіано Бетховена і рахунки за вино Бетховена, політика Бісмарка і харчові звички Бісмарка.

Що стосується предмета дослідження, то повсякденна історія тісно пов'язана з соціальною історією. Але вона уникає абстракції і розрахунку в числах і відносинах, а зрештою і структурної конденсації історичних подій. Вона прив'язується до конкретного, до подій та осіб. Її методологічними і стилістичними засобами є опис, звіт і розповідь. Обмеження і можливості дисципліни лежать у цій орієнтації пізнання і дослідження. Вона є описовою, або ж літературою.

Свідчення в цьому томі мають досвідну якість, вони відображають переживання сучасників – незалежно від того, чи були вони записані безпосередньо, чи з пам'яті. Деякі зі свідчень є також спостереженнями людей, які жили разом з ними, сучасних свідків. Їх достовірність ґрунтується на опосередкованій участі в подіях, навіть якщо вони самі не були "зацеплені". Лише джерела у вступному розділі ("Підписи часу") мають аналітичний характер. Вони розмежовують поле нового, периферію "буржуазного суспільства".

Джерела згруповані відповідно до життєвих ситуацій. Їсти, пити, спати, кохати, вчитися, працювати, сперечатися, бути посередником, подорожувати – все це та багато іншого має своє місце, так само як і інституційні та "звичаєві" закріплення цих емоцій, тобто звичаї та процедури. Настрої та модуси свідомості також проступають крізь них: страх, байдужість чи надія. Але немає жодних сумнівів, що це також правда: ментальність – це ахіллесова п'ята повсякденної історії.

За жанром джерела обмежуються "реалістичною" літературою, листами, щоденниками, автобіографічними творами, звітами про подорожі, публіцистикою всіх видів, експертними висновками та поданнями до органів влади. В одному випадку також було включено правові норми. Виключені свідчення про вигадану літературу, хоча їхній реальний характер може бути оскаржений. Фонтане постає як автобіограф, але не як

романіст.
[...]

Fighting Hunger, Dealing with Shortage
Everyday Life under Occupation in World War II Europe
Leiden; Boston, 2021
A Source Edition
Volume I

Боротьба з голодом, боротьба зі скрутою
Повсякденне життя під окупацією в Європі в Другій світовій війні
Документальне видання
Том I

ПЕРЕДМОВА

Тетяна Тьонсмайер і Петер Хаслінгер

Видання, яке ви маєте перед собою, містить 600 перекладених і відредагованих джерел з усієї окупованої Німеччиною Європи, що документують повсякденний досвід умов дефіциту та пропозиції, є результатом великомасштабного дослідницького та редакційного проекту «Суспільства під німецькою окупацією. Досвід і повсякденне життя під час Другої світової війни». Цей проект, заснований Університетом Вупперталя та Інститутом історичних досліджень Центрально-Східної Європи імені Гердера в Марбурзі, фінансувався на початковому, пілотному етапі Асоціацією Лейбніца, а також отримав подальше фінансування Вуппертальського університету та Німецького історичного інституту в Парижі.

Основна мета видання полягає в тому, щоб за допомогою анотації, перекладу та редагування широкого спектру джерел з усього європейського континенту задокументувати досвід повсякденного життя місцевого населення, яке живе під німецькою окупацією, зокрема їхні зусилля знайти припаси та боротьба з дефіцитом і голодом, а також відкрити цю сферу досліджень для ширшої міжнародної громадськості. Результатом є ця збірка джерел, взята з 20 країн і перекладено з 17 мов на англійську. Ці джерела документують різноманітні та складні повсякденні обставини, досвід і стратегії виживання звичайних людей у державах і на територіях, окупованих Вермахтом під час Другої світової війни. Вони демонструють не лише різні перспективи та регіональні особливості щоденного життя приблизно 230 мільйонів членів цих окупованих суспільств, від Норвегії до Греції та Франції до Радянського Союзу; але вони також вперше виявляють у цій транснаціональній формі певний спільний досвід, спільний для різних суспільств в умовах окупації.

Цей порівняльний підхід є дуже своєчасним, оскільки Друга світова війна продовжує залишатися однією з епох світової історії, яка привертає найбільшу увагу як науковців, так і громадськості. Крім того, враховуючи нещодавні події в політиці пам'яті, пов'язані з Другою світовою війною в деяких європейських країнах, це видання також засвідчує додаткову цінність транснаціональної концепції для документування складних реалій і різних умонастроїв і досвіду. Тому ми вважаємо, що це видання не лише надає достатню можливість для тих, хто цікавиться цими темами, ознайомитися з повсякденним життям у всій окупованій Європі, але також має потенціал слугувати корисною відправною точкою для тих, хто прагне досліджувати ці питання далі.

[...]

ВСТУП

Боротьба з голодом, боротьба зі скрутою. Повсякденне життя під окупацією в Європі
під час Другої світової війни

Тетяна Тьонсмайер у співпраці з Дірк Люйтен, Карл Крістіан Ламмерс та Ірина

Війна та окупація

Війна й окупація тісно пов'язані, але це не одне й те саме. Скоріше кажучи про очевидне, перше є передумовою для другого: за війною йде окупація. Історики сходяться на думці, що націонал-соціалістична Німеччина почала планувати війну на ранній стадії, а сам Гітлер був одержимий переконанням, що після Першої світової війни – ті чотири роки, які він описав у «Майн кампф» як «найвеличніший і найнезабутніший час» його життя! Гірка поразка та нав'язування умов миру він вважав ганебними, новий конфлікт був необхідний для того, щоб повернути Німеччині її колишню велич. У цьому він поділяв погляди значної частини німецького суспільства.

[...]

Швидкий успіх тут відбувся після приєднання Австрії, потім Мюнхена. Угода і невдовзі після цього напади Німеччини на Чехословаччину в березні 1939 р., Польщу у вересні 1939 р., Данію та Норвегію в квітні 1940 р., Бельгію, Нідерланди, Люксембург і Францію в травні 1940 р., Югославію і Грецію в квітні 1941 р. і, нарешті, Радянський Союз. Наприкінці червня 1941 р. Після капітуляції Італії німецькі війська окупували північну та центральну частини країни у вересні 1943 р., а потім Угорщину та Словаччину в 1944 р. Таким чином, на рубежі 1941/1942 рр. великі частини європейського континенту та близько мільйонів людей опинилися під німецькою окупацією.

З точки зору інституцій та випадків, німецька окупація під час Другої світової війни вражала своєю різноманітністю. Тим не менш, можна розрізнити кілька типів занять. Це були перші території під військовим управлінням, включаючи Бельгію, Північну Францію, частини Радянського Союзу, Сербію, Грецію та окуповані території Італії. Військова адміністрація співпрацювала з націонал-соціалістичним керівництвом, що можна побачити як у надзвичайно жорсткому поводженні з цивільним населенням у радянських районах окупації, так і в їхній безпідставній участі та співпраці в геноциді євреїв. По-друге, можна виділити особливо націонал-соціалістичну форму окупації – цивільну адміністрацію. Це включає Райхскомісаріати в Україні, Остланді, Норвегії та Нідерландах, а також Генеральне Губернаторство в Польщі. Слід, однак, підкреслити, що відмінності між військовою та цивільною формами управління були менш вираженими, ніж відмінності між окупаційною практикою у Східній та Західній Європі, тоді як Друга світова війна в Західній та Північній Європі загалом велася як звичайна війна, німецький рейх розв'язав ідеологічно вмотивовану та расистську війну на знищення Східної та Південно-Східної Європи, вчинивши там узаконені державою воєнні злочини в безпрецедентному масштабі.

Території, приєднані до Німецького Рейху, зазнали третьої форми окупації. До них належали Судети, Верхня Сілезія, Позен, Західна Пруссія. Раціональність влади. Націонал-соціалістична політика германізації в Польщі, Фламбург і Данциг, але також Ельзас-Лотарингія, Ейпен-Мальмеді, Люксембург і словенські території в Нижній Каринтії і Нижній Штирії, а також, формально, Австрія (хоча вона відрізняється від інших набагато вищим ступенем місцевої згоди на анексія). Основна мета цієї форми займання. Суть полягала в «германізації» цих територій, що, зрештою, означало вигнання ненімецького населення (проте це не означає, що германізація не проводилась і в інших окупованих регіонах). Анексія також йшла пліч-о-пліч із набагато вищим ступенем регулятивного узгодження, що можна побачити в кількості законів і постанов Німецького Рейху, прийнятих на цих територіях. В інтересах повноти ще дві форми окупації також слід додати до цього списку, а саме, по-четверте, протекторат, який можна розглядати як свого роду гібрид анексії та цивільної адміністрації, і, по-п'яте, наглядова адміністрація (наглядова адміністрація) у Данії (до серпня 1943 р.) та делеговані адміністрації в Греції та Угорщині після 1944 року».

[...]

Цифри говорять самі за себе: до того часу нім. Рейх капітулював 8 травня 1945 р.;

Європа зазнала 36,5 мільйонів смертей, більше половини з яких, щонайменше 19 мільйонів, були жертвами серед цивільного населення, серед них шість мільйонів жертв Шоа. У Радянському Союзі, Угорщині, Польщі, Югославії, Греції, Франції, Нідерландах, Бельгії та Норвегії кількість загиблих серед цивільного населення перевищувала кількість загиблих серед військових. Значною мірою з цієї причини Тоні Джадт написав, що Друга світова війна «була передусім цивільним досвідом» і заявив, що «це була війна за окупацію»: Будучи жертвами серед цивільного населення, багато з цих людей загинули не тільки в результаті прямих військових дій, але й тому, що Німецький Рейх прагнув зберегти свою здатність вести війну будь-якою ціною. На ранній стадії керівництво НСДАП уже характеризувало цей конфлікт як боротьбу на життя і смерть, для якої, за словами Адольфа Гітлера, були лише два можливі результати: Німеччина, підкреслював він, «або стане світовою державою». або вона перестане існувати».

[...]

Таким чином, із загальноєвропейської точки зору експлуатація, здійснювана німецькими окупантами, набула різноманітних форм, пов'язаних із робочою силою, сировиною, промисловим виробництвом і продуктами харчування, а також із резервами національних банків, паливом. постачання та транспортування. При цьому окупанти також використовували широкий набір інструментів, щоб перекласти витрати на війну. Поряд із фактичним крадіжкою також були застосовані «більш традиційні» економічні та фінансово-політичні інструменти, починаючи від інструменталізації існуючих торговельних угод через фіксацію несприятливих обмінних курсів і закінчуючи заниженням відповідних валют та «зняття коштів» через так звані клірингові рахунки фактично безпроцентних позик, які значною мірою перераховуються на користь Рейху. Загалом воєнні витрати окупованих країн склали близько 100 мільярдів рейхсмарок, а Франція близько 32 мільярдів, несе найважчий тягар. Таким чином, до кінця війни, додавши всі ці активи разом, Рейх мав борг на суму щонайменше 450 мільярдів рейхсмарок. Хоча міжнародне гуманітарне право, в принципі, дозволяло державі-окупанту забезпечувати свої війська на окупованих територіях, за допомогою цих заходів Рейх дав зрозуміти, що він не вважає себе зобов'язаним цим.

У рамках цього головного пріоритету забезпечення спроможності Німеччини вести війну особливе значення надавалося забезпеченню населення Рейху та військ належним продовольством. Ніколи більше голод не повинен вразити німецький народ і підірвати його моральний стан, оскільки це мав у Першій світовій війні, таким чином «пошкодивши» наступне покоління. Зрештою, ще в 1921 році медичні експерти вже попереджали, що недоїдання дітей внаслідок блокади країни під час Першої світової війни призвело до «інтенсивного расового погіршення підростаючого покоління. Тому сам Гітлер радив офіцерам вермахту в лютому 1939 р. що «продовольче питання [є] ..найважливішою проблемою..., яка вимагає вирішення шляхом розширення. Не тільки ця цитата показує, що насильство вже було враховано в німецьких планах продовольчого забезпечення на ранній стадії. Підготовка до вторгнення Німеччини в Радянський Союз також яскраво демонструє це.

[...]

З кількох причин німецька влада посприяла можливість проведення таких шопінгів, про які ще довго згадували солдатські родини після закінчення війни, адже чоловіки та батьки привозили додому чудові речі, щоб підсолодити досвід війни для німецького населення в прямому сенсі цього слова.

В окупованій Європі, навпаки, вони зробили свій внесок до сильного дефіциту; дефіцит, який торкнувся мільйонів людей, які змушені були жити під німецькою окупацією, від Норвегії до грецьких островів у Середземному морі та від Франції до регіонів у глибині Радянського Союзу: як вони реагували на таку нестачу – це предмет цього видання.

Під час Другої світової війни дефіцит набув різноманітних форм і торкнувся багатьох товарів. Однак, незважаючи на будь-які відмінності, наступне було універсально вірним; це досить швидко дало про себе знати по всій окупованій Європі, і це було особливо важко витримати, коли йшлося про продукти харчування. В окупованих радянських містах, як згадувалося вище, наприкінці літа й восени 1941 року ситуація вже була однією з найбільших злиднів і відчаю. Проте рівень смертності також був дуже високим у Греції. Якщо взяти як приклад Пірей та Афіни, то взимку 1941/42 року цифри були в 5-7 разів вищими, ніж у попередньому році, а голод був безпосередньою причиною від однієї третини до половини всіх цих смертей. , згідно з медичними висновками. Непряму роль тут відіграв і голод, оскільки недоїдання підвищувало ризик зараження людей туберкульозом, грипом та іншими хворобами.

Більшість країн Західної Європи були порівняно кращими. Тим не менш, нестерпне відчуття голоду та загальна нестача їжі були головними у думках багатьох людей і стали постійною темою в особистих щоденниках. 3 липня 1944 р. багатий французький банкір Чарльз Ріст зазначив: «Люди скрізь говорять лише про провізію та постачання». Це було не просто відчуття; дефіцит був реальним: напр. у жовтні 1941 року префект Парижа побоювався хвороб, якими можна було заразитися під час вживання тушкованої кішки. Школярі. У сільській місцевості Од у червні 1941 року склали список того, що вони вже їли, і це включало їжака, вужа, лисицю, жаб, білку, kota, сокола та борсука. З іншого боку, він пообіцяв «спеціальні асигнування» на Різдво того ж року. «З сьогоднішнього дня, – похвалився він, – справи продовжуватимуть покращуватися, оскільки ми володіємо регіонами з найбільш родючим ґрунтом. Яйця, масло та борошно є там у таких кількостях, які ви навіть не могли собі уявити».

Однак ця жорстока окупаційна політика паралізувала інфраструктуру та порушила встановлені адміністративні процедури, що призвело, насамперед, до небажання фермерських громад виконувати квоти на поставки та викликало опір, результатом якого стало те, що фактичні поставки до Рейху були нижчими від очікувань Берліна. Це зробило імпорт із країн Західної та Північної Європи ще більш важливим. Тільки Бельгія щодня відправляла до Німеччини 40 вагонів, навантажених продовольством. З Данії надходили овочі, молочні продукти та м'ясо, а Норвегія експортувала стільки риби, що вдома її стало дефіцитом.

Шопінгові експедиції німецьких солдат також сприяли нестачі харчів. Їх можна було зустріти в магазинах і на ринках усюди в окупованій Європі. Пізніший німецький письменник Генріх Бьолль, аж ніяк не нацист, писав своїм батькам про свої поїздки по магазинах: «Якщо ви продовжите організовувати постачання [грошей] так, як це робили останнім часом, мені не доведеться дозволяти багатствам перепустка на чорний ринок... Я буду дуже радий, якщо зможу вам щось надіслати». І він це зробив: каву, масло, цибулю, косметику та панчохи для свого нареченого та кілька шматків «хорошого» мила для своєї матері, якщо назвати лише кілька статей. Бьолль точно не був єдиним. Насправді німецька влада мала на меті, щоб їхні солдати, особливо ті, хто прибув зі Східного фронту, добре провели час у Франції, і тому запропонували конвертувати невитрачені російські рублі у франки на дуже вигідних умовах». Те ж саме стосувалося і Бельгії, де Wehrmachintendantur визнав, що дозвіл німецьким солдатам витрачати так, як вони робили, «призвів до високого ступеня розпродажу країни».

Тому посприяла можливість проведення таких шопінгів, про які ще довго згадували солдатські родини після закінчення війни, адже чоловіки та батьки привозили додому чудові речі. Підсолодити досвід війни для німецького населення в прямому сенсі цього слова.

В окупованій Європі, навпаки, вони зробили свій внесок до сильного дефіциту; дефіцит, який торкнувся мільйонів людей, які змушені були жити під німецькою окупацією, від Норвегії до грецьких островів у Середземному морі та від Франції до регіонів у глибині Радянського Союзу: як вони реагували на таку нестачу – це предмет цього видання.

В Амстердамі в 1943 році люди розповідали один одному гіркі анекдоти про дефіцит, наприклад: «Хтось хотів покінчити життя самогубством, повісившись, але мотузка була такої поганої якості, що порвалась. Далі він хотів вдихнути газ, але його не було через обмеження подачі. Тоді він вирішив жити тільки на свій пайок і швидко досяг успіху».

Дефіцит повсякденних товарів, перш за все харчових продуктів, безсумнівно, був одним із головних спільних переживань окупованих суспільств під час Другої світової війни, так само як і потреба розробити стратегії боротьби з цим. Тим не менш, дослідження наразі більше зосереджувалися на стратегіях експлуатації, ніж на стратегіях подолання.

[...]

Натомість ми знаємо набагато менше про те, як люди справлялися з дефіцитом і дефіцитом або як вони намагалися вижити в часи, коли голод вражав цілі суспільства. У цьому відношенні дослідження наразі описували ситуацію з пропозицією в цілому та зосереджували свою увагу насамперед на регіонах продажу товарів. Катастрофічним станом постачання по всій окупованій Європі було нормування продовольства, санітарно-гігієнічних засобів і палива, але лише в Данії ця політика мала призвести до чогось, що наближалось до задовільного ситуаційного режиму. Іншим висновком, який з'явився в усіх країнах, була система нормування. Це зрештою призвело до категоризації та ієрархії серед членів окупованих суспільств, заснованих на расистських та утилітарних концепціях. окупантів, внаслідок чого, зрештою, їм приписували більші чи менші шанси на виживання.

Особливо страждали від цього євреї, військовополонені та пацієнти (психіатричних) клінік, які опинилися в нижній частині цієї ієрархії розподілу. У світлі поширеності дефіциту на всьому континенті люди також були змушені покладатися як на замітники всіх видів, так і на чорний ринок, де ціни швидко підскочили протягом короткого періоду часу. Серед німецьких солдатів місцеве населення також було змушене конкурувати з багатшими суперниками на ринках і в магазинах. У контексті зростаючої літератури, що досліджує дитинство під час війни, можна знайти численні дискусії щодо особливих ситуацій, з якими стикаються діти та молоді люди, особливо євреї, та їх центральна роль як годувальників сім'ї, особливо на чорному ринку. Ситуація, з якою стикаються літні люди, навпаки; все ще є прогалиною в літературі. Крім того, той факт, що питання постачання відігравали не незначну роль, коли місцеві жінки вступали у стосунки з окупаційними німецькими солдатами, обговорюють, серед інших, Марен Рогер і Дженніфер Л. Форє.

Вартий обговорення і соціальний вплив, який погіршення ситуації з постачанням мало на окуповані суспільства. Серед інших причин, це можна простежити до того факту, що дефіцит поставок не вплинув на всіх членів суспільства однаковою мірою, хоча б тому, що, наприклад, члени різних соціальних груп брали участь у чорному ринку по-різному. Більше того, дефіцит поставок також ініціював нові процеси розшарування суспільства (наприклад, у покращенні становища важких робітників, які отримували вищі пайки, ніж «білі комірці»). На цьому тлі «стояти разом» стало модним словом дня. Серед притягнутих до відповідальності були домогосподарки. Тогочасна пропаганда поставила своїм завданням готувати традиційні національні страви, щоб як забезпечити «націю» у своїх сім'ях, так і зробити внесок у національне самоствердження.

Єврейські члени окупованих суспільств страждали від нестачі в унікальній мірі. Окупанти вважали їх «неробами», тому їм виділяли пайки, які були значно нижчими від рівня, необхідного для виживання. Хоча це давно було визнано одним із керівних принципів злочинців, у контексті юдаїки існує нещодавно було зроблено крок у бік посилення інтересу до діяльності жертв, і, спираючись все більше на єго-документи, інші аспекти повсякденного життя до геноциду перемістилися в центр уваги. До них входять, наприклад, обмеження, встановлені на євреїв, коли йшлося про закупівлю припасів, або той факт, що вони перебували в набагато більш вразливому становищі у своїй участі на чорному ринку чи в бартерній торгівлі, ніж інші «учасники ринку», оскільки від них вимагалися особливо високі ціни, тоді як, на У той же час їм постійно доводилося рахуватися з доносами. Проте залишається фактом те, що мало відомо про взаємодію між євреями в гетто

та іншими членами окупованих суспільств, коли вони, наприклад, намагалися започаткувати контакти з неєвреями всередині у контексті їх використання примусової праці, в надії отримати додаткові продукти харчування, які можуть виявитися вирішальними для їх існування.

[...]

Заключні зауваження

Цей вступ розпочався зі слів, що війна й окупація тісно пов'язані, але не тотожні. Скоріше, війна є передумовою для іншого, окупації. Відповідно, у цьому вступі мова йде лише про саму війну, оскільки окупацію слід розуміти як форму іноземного панування, що є її результатом. Однак окупація була важливою для реалізації цілей цієї війни, перш за все расової реконфігурації континенту, зокрема Східної Європи, і експлуатація всіх економічних можливостей, до яких німецька окупаційна влада могла дістати руку, була центральною підтримувати спроможність Німеччини вести війну (що також включало забезпечення німецького населення в «рейху»).

Окупація привела до підвладних країн німецьких солдатів і різного роду чиновників, і це в такій великій кількості, що члени цих окупованих товариств, передусім жінки, діти, молодь і люди похилого віку, не могли їх уникнути. Взаємодія між окупантами та окупованими, які аж ніяк не були зустріччю рівних і часто, але не завжди, супроводжувалися насильством і приниженнями, були тому звичним явищем. У той же час, однак, такі взаємодії досі застосовувалися лише рідко до дослідження. І це незважаючи на те, що для предметної галузі «Дефіцит і пропозиція» існує велика, а часом і вражаюче багата архівна колекція, джерела якої зібрані в національних, регіональних і місцевих архівах і представлені в цих двох томах, є вибуховою. Особливо якщо розглядати в порівняльній європейській перспективі, тут можна виділити кілька важливих нових знахідок.

[...]

Враховуючи поширений і зростаючий дефіцит, системи раціонального харчування можуть навіть стати життєво важливим уявленням про «національну» державність, або демонструючи, що «держава» намагається зробити все можливе за жахливих обставин, як у Нідерландах, або викликаючи особливе розчарування, коли люди відчували себе покинутими «власними» установами, як у Греції.

Однак незалежно від того, чи переважало визнання докладених зусиль чи почуття розчарування, системи нормування, за винятком Данії, виявилися неспроможними захистити людей від бідунів, і навіть у найкращих випадках були лише здатні розподіляти порції, необхідні для виживання. На цьому фоні, в той же час, наші джерела чітко показують: системи нормування ієрархізували усіх членів усіх окупованих суспільств за расистськими та утилітарними принципами окупантів. Вони зробили це, призначивши вищі пайки тим, хто виконував важку та надважку роботу, та відмовляли в пайках тим, кого окупанти сприймали як «даремних їдців», особливо у Східній Європі. Відповідно системи нормування фактично приписують шанси на виживання.

У результаті члени окупованих суспільств по всій окупованій Європі були змушені розробляти стратегії подолання: незважаючи на всі недоліки, жінки були покликані готувати смачні та поживні страви та підтримувати здоров'я окупованої нації. Щоб компенсувати відсутність продуктів, збирали шипшину і букові горіхи, готували трав'яний чай і вживали хліб грубого помелу замість білого. М'ясо часто було дефіцитом, а продукти-замінники були на вустах у всіх у прямому сенсі цього слова. Але, перш за все, завдання забезпечення повсякденними продуктами харчування було трудомістким. В основному в результаті тимчасові економіки в багатьох випадках ґрунтувалися на тісних соціальних зв'язках: люди допомагали одне одному в сім'ї, по сусідству та в колі друзів. Разом вони скаржилися на чорний ринок, і міське населення, зокрема, часто звинувачувало фермерів у збагаченні на їхній біді, тоді як фермери, зі свого боку, скаржилися, що без чорного ринку вони не можуть отримати достатньо доходів для покупки або добрив, або обладнання, одягу

чи взуття. Дійсно, ціни під час окупації розповідають власну історію соціальної близькості та відстані. У всіх цих епізодах повсякденного забезпечення насильство ніколи не було далеко. Це навіть більше стосувалося Східної Європи, ніж Західної половини континенту, де окупанти криміналізували стратегії виживання місцевих жителів і часто суворо їх карали. Тому окуповані суспільства в Західній і Східній Європі часто були не стільки в конкретних формах поведінки.